

D O K T O R I É R T E K E Z É S

Kácsor Ferenc

SZEGED

1982

A NÉPOKTATÁSI TÖRVÉNY BEVEZETÉSÉNEK

KÖRÜLMÉNYEI, HELYZETE

FEJÉR MEGYÉBEN 1868 UTÁN

T a r t a l o m

Oldal

- Az 1868-as népoktatási törvény megalkotása és a törvény főbb jellemzői.....	1.
- Eötvös József, a törvény megalkotója.....	3.
- A népoktatás helyzete Fejér megyében a törvény megszületése előtt.....	5.
- A népoktatási törvény megszületése.....	13.
- A népoktatási törvény jellemzői és értékelése...	14.
- Az elemi iskolák személyi feltételeinek ala- kulása.....	24.
- Tárgyi feltételek.....	46.
- A tankötelezettségi törvény végrehajtása.....	64.
- A népoktatási törvény végrehajtásának általá- nos értékelése.....	100.

Mellékletek

Jegyzetek

Az 1868-as népoktatási törvény megalkotása
és a törvény főbb jellemzői

Az 1867-es kiegyezéssel új korszak kezdődött Magyarország történetében. Lezárult az a forradalmi időszak, mely a reformkorban vette kezdetét, s mely változó erővel az önkényuralom rendszerében is éreztette hatását. A magyar uralkodó osztály és a bécsi udvar megegyezése - ha lemondást jelentett is a politikai és gazdasági függetlenség jelentős részéről - megadta a lehetőségét hazánkban a polgári gazdasági és államszervezet kiépítésének, a kapitalista társadalmi rend kialakulásának.

A kapitalista fejlődés Magyarországon sajátos módon valósult meg. Továbbra is fennmaradt a nagybirtok és a nagybirtokosok hegemoniája, az egyház politikai befolyása, valamint a gazdasági élet függése az osztrák tőkétől. A mezőgazdaság kapitalista átalakulásával együtt járt a parasztság rétegekre tagozódása: mind több lett köztük a kevés földdel bírók, illetve a földnélküliek száma, akik a nagybirtokokon cselédként dolgoztak, vagy ipari munkásként helyezkedtek el a kialakuló gyáriparban. A kapitalista viszonyok fejlődésével együtt kezdett kialakulni és osztállyá szerveződni a nagyipari proletáriátus, az az erő, amely a századfordulóra új forradalmi korszak csiráját hordozta magában.

A kiegyezés a szellemi és kulturális élet fellendülésére is jobb lehetőséget biztosított, és a polgári állam érdekeihez fűződően jelentős változáson ment keresztül a közoktatásügy is. "Napirendre került a kor követelményeinek megfelelően az új, egységes, az államtól irányított iskolarendszer megalapozása, a tanügyi igazgatás és szervezet, továbbá az iskolai oktató és nevelőmunka számos kérdésének megoldása, általában a polgári köznevelés kiépítése." /1/

Ennek oka az, hogy a polgári átalakulással és a kapitalista termelés kialakulásával minden országban - így hazánkban is - mindinkább szükségessé vált, hogy a dolgozó rétegek rendelkezzenek azokkal az elemi - és szakismeretekkel, melyek birtokában helytállnak a termelésben.

Az állam érdeke volt az is, hogy eszmei befolyást gyakoroljon a dolgozó tömegekre. Felmerült tehát, egy olyan iskoláztatás igénye, amely megadja az írás-olvasás-számolás alapismereteit, emellett állampolgári-erkölcsi-vallási ismereteket is nyújt. Lehetőségeket teremt alapvető szakismeretek megszerzésére - és mindebben a dolgozók nagy tömegei részesülhetnek. Ezt az igényt csak a kötelező népoktatás törvénybe iktatásával lehetett kielégíteni.

Ilyen történelmi - társadalmi helyzetben született meg 1868-ban, egy évvel a kiegyezés után a magyar történelemben az első népoktatási törvény, - megelőzve ebben a fejlődés terén előttünk álló nyugati államokat, például Angliát /1876/ és Franciaországot /1881/.

Eötvös József, a törvény megalkotója

A népoktatási törvényjavaslat megalkotója báró Eötvös József, a kiegyezés után megalakult kormány közoktatásügyi minisztere, "minden utódnál nagyobb lépéseket tesz abban az irányban, hogy a polgári tanügyigazgatás és iskolarendszer alapjainak lefektetését a feudális reakció elleniben kísérelje meg." /2./

Idealista társadalomszemléletéből fakadóan Eötvös eltúlozta a művelődésnek a társadalomban betöltött szerepét, figyelmen kívül hagyva a társadalmi lét elsődlegességét, a társadalmi tudat formáival és az intézményrendszerrel szemben. Az ország fejlődésének, a nemzet haladásának zálogát a nép művelődésében, nevelésében látta. Ezen túlmenően az osztálykülönbségeket is a műveltségbeli különbségekkel magyarázta, s a társadalom szerkezetének megváltoztatását a művelődés kiterjesztésétől várta... mivel - szerinte - az osztályok közötti ellentét "fő oka nem a szociális, sőt nem is vagyonbeli, hanem kulturális különbségben fekszik." /3./

A művelődés ágai közül - helyesen ismerve fel az ország helyzetét, a fejlődés követelményeit - a népoktatás fontosságát hangsúlyozta.

Éppen ennek felismerése demokratizmusának fő érdeme. A népoktatás jelentőségéről így szól egyik beszédében:

"... fő és első teendő a népnevelés; mert teljes meggyőződésben, hogy a magasabb tudomány kifejlődés csak ott lehetséges, hol ezen magasabb tudomány egy művelt népnegységes talaján nyugszik. Nem akarom, hogy a tudomány Magyarországon karácsonyfa módra állítsassék föl, fölékesítve mindenféle csocsobecsékkal, különben pedig arra törekve, hogy elszáradjon; én azt akarom, hogy a fa gyökeret verjen a hazában, s erre nézve mindennek előtt szükséges, hogy a talaj legyen előkészítve." /A./

A kötelező népoktatás bevezetését sürgették azok a szomorú és megdöbbentő tények is, melyek éppen a törvény bevezetése előtt Eötvös által kötelezővé tett adatgyűjtés hozott nyilvánosságra. A felmérés szerint az ország csaknem kétezzer községében nem volt iskola. Az iskolákban tanított tananyag nagyrészt kimerült a katekizmus és bibliai történetek olvasásában. Az iskolák állapota siralmas, felszereltségük gyér volt, kevés volt a szakképzett tanító. Ilyen körülmények között, a korabeli társadalmi feltételek mellett, a tankötelesek többsége még írni, olvasni sem tudott. A közoktatás rendezése szinte "életkérdés" volt a magyar nemzet számára.

A népoktatás helyzete Fejér megyében

a törvény megszületése előtt

Az 1841-42-es összeírás 166 iskoláról ad számot a megye területéről. Ezen iskolákban 166 mester mellett 42 segédtanító működik. /5./ Az iskolaépületek állapota siralmas képet mutat. Többsége sötét, nedves, szűk. A legelhanyagoltabb 43 iskola közül 26 iskolához 1855 és 1868 között nyert felújítást, vagy éppen alapjából újjáépült. Ez történt például Bakonykutin, Balinkán, Bodajkon, Isztiméren, Sárszentmiklóson, Válon, Velencén, Vérteskozmán. Ujjonnan létesült pusztai iskolákkal találkozunk Alsóalapon, Alsóbesnyőn, Baracskán, Baracson, Iváncsán. Másutt a meglévő épület új tanteremmel bővült, mert a régi szűkössé vált: például Adonyban, Csókakőn, Dunapentelén, Martonvásáron, Móron, Perkátán.

Egyes községekben a régi és rossz állapotban lévő iskolák az 1840-es évek óta semmiféle felújításban nem részesültek, mint például: Cecén, Vereben, Gánton, Söréden. Szentágotán a legsiralmasabb a helyzet. Itt 1816-ban a Tanulmányi Alap létesített iskolát, melyet 1866-ban valamelyest felújítottak, de az 1868. évi "visitatio" méltatlankodva jegyzi meg, hogy rossz a tető, az ablakok, a padló, nincsenek iskolapadok, csak két hosszú asztal, pedig 67 gyermek jár rendszeresen iskolába, sőt télen még többen.

A tanító lakása szegényes, "cselédlánya az iskolában szokott aludni". A jelentést készítő esperes megjegyzi, hogy az egész puszta a Tanulmányi Alap birtoka, így remélhetőleg belátja majd a karbantartásra köteles kultuszminisztérium is, hogy új iskolát kellene építeni. /6./

Nagyon kedvezőtlen az iskolák, tantermek és tanítók aránya az egyes településeken. A lovasberényi zsidó iskolában például 1857-ben négy tanteremben négy tanító oktatott 128 tanulót. Kápolnásnyéken ugyanekkor két tanító két tanteremben 43 tanulóval foglalkozott. /7./
Adonyban 75, Csákváron 48, Etyeken 46 főnyi izraelita lakosságnak volt tanítója. /8./

Az abszolutizmus oktatáspolitikájában kiemelt feladat a hű alattvalók nevelése. Ebből következően fontos, hogy a tanító maga is példamutató legyen. Például 1855-ben nevezi ki a Helytartótanács Krausz János szári születésű tanítót, a nagyrészt német lakosságú gánti faluba. Szerződésében az előljáróság, plébános és kegyúr pontosan meghatározza, hogy mit várnak tőle. "... Tartozik a magas kormány kegyéből ráruházott hivatalra magát méltóvá tenni, midőn is ünnepélyesen fogadja, hogy úgy tanítói, mint polgári kötelességeit mindenkor készséggel és hiven teljesítendi. Az iskolatanítást a törvényes iskolaidőn belül mindenegyes tanköteles gyermekkel szemben egyforma szorgalom és humanizmussal, célszerű módon eszközölni, az istenfélelmet és

alattvalói hűséget az ifjúság szívében mindjobban öregbiti, miben ő maga követésre méltó példával fog előljárni. Mint községi hivatalnok tartozik tőle telhetőleg a községet szóban és tettben támogatni." /9./ A tanító egyben jegyző is volt, az utolsó kikötés ezért kapott hangsúlyt a szerződésben.

A képesítés nélkül működő tanítók 1858-ig előírt vizsgázási kötelezettségének, az új newelői eszmény kialakításának szolgálatában álltak az újonnan létesített tanítóképzők.

Az Alsóbesnyőn és Alsócikolán működő uradalmi iskolákban 1849, illetve 1838 óta tanítottak képzetlen mesterek. Hasonló a helyzet Attya és Vasztély pusztákon. Vajalon, Nagylókon, Kislókon, Sárkánymajorban is. Képesítés nélküli segédtanítóval találkozunk egy-egy nagyobb községben, mezővárosban is. /Guttamási, Ráckeresztúr, Isztimér, Lovasberény, Martonvásár./

A megyében ezeit tanítóképző nem volt. Örömmel lehet azonban megállapítani, hogy a megyéből 33 falusi fiú indult el a távoli tanítóképzőbe, s ők ide is tértek vissza tanítani. Fehérvárról 3, Isztimérről, Moórról, Válból, Tordasról, Gyuróról 1-1 fiú a győri képzőbe ment, Isztimérről egy fő Esztergomba, Csákvárról egy fő Érsekújvárra került. Vértessacsáról, Magyaralmásról, Lovasberényből, Etyekről a budai képzőbe indultak a tanítójelöltek. Dunapenteléről ketten Kalocsára mentek, egy fő pedig a fővá-

rosba. Rácalmásról és Cecéről Pécs felé vették útjukat. Ezek a fiatalok a tanulási idő befejeztével visszakerültek a megyébe segédtanítónak, majd tanítómesterek lettek. Kettő közülük - Bicskén és Vértesacsán - apja mellé került altanítónak. Három tanító apja örökébe lépett, Válon, Pázmádon, és Dunapentelén.

Idegenből is kerültek a megyébe tanítómesterek /Ausztriából, Morvaországból, Sziléziából/. Jelentős a Baranya, Somogy és Tolna megyéből idekerült fiatal tanítók száma, akik itt helyezkedtek el és telepedtek le. Ez utóbbinak az az oka, hogy a tanítók között többen vannak, akik Pécsen jártak képezdében. A fenti adatokból a tanítóképzők vonzáskörzete is kirajzolódik.

A tanítás színvonala nagymértékben függ a tanító műveltségétől, képzettségétől. A mezővárosok kétharmadában a hittanon, egyházi éneken, íráson, olvasáson, számoláson kívül nem találunk más tanított tantárgyakat. A földrajz, történelem, természettan, helyesírás, nyelvtan csak azokban a mezővárosokban szerepel a tanított tantárgyak között, ahol korszerűen művelt, képezdét végzett tanító van, mint Adonyban, Ercsiben, Kálozón, Moóron, Válon.

A képesítés nélküli tanítók és segédtanítók nem nyújtanak többet tanulóiknak, mint ami elengedhetetlenül szükséges. A nagyobb községek és kisebb falvak - Füle, Hercegfalva, Perkáta, Rácalmás - többtantermes iskoláiban is jól képzett nevelők tanítanak történelmet, földrajzot és a természettan elemeit. Sőt Polgárdi és Sárkeresztúr egyetlen

tantermében is tanulnak a gyermekek nyelvtant, földleirást, hazai történelmet. A gazdaságtant, mint tantárgyat csak Abán nevezik meg.

Az adonyi plébános jelentése arról szól, hogy az uradalom 600 □-öles területet adott 1859-ben az iskolának arra a célra, "... hogy az ifjúság a gyümölcsstermesztésben is oktatást nyerjen." Azt is hozzáteszi azonban, hogy a község közel tíz éve mindig mással veti be ezt a területet és azóta sem vált gyümölcsössé.

Hercegfalván a vasárnapi iskola tanítandó ismeretei között megnevezik a népszerű gazdaságtant és az egészségtant.

A világi ének tanításának is nyomára lehet bukkanni. Fülén például "... tamdai énekek is taníttatnak", Perkátán szintén "... a kisebbek néhány ártatlan dalokat betanulnak."/10./

A tanítók munkájának minőségét ritkán fényjelzi fizetésük. Ez elsősorban az egyházközségek, uradalmak, vagy községek anyagi helyzetétől és az iskola iránti érdeklődésüktől függ. Lehet fizetésük 40 Ft, mint Etyek református iskolájában, vagy 88 Ft, mint Vasztély-pusztá katolikus iskolájában. A bicskei és az acsai tanító mesterek jövedelme valamivel felülvvan az 500 Ft-on. Hasonló jövedelemmel találkozunk Vereb, Aba, Máty református iskoláiban. A csúcsot az adonyi és a hercegfalvi katolikus tanító mesterek 600 Ft-ot meghaladó jövedelme jelenti. /11./ Volt olyan tanító is Györgyszálláson, aki az uradalomtól 10 Ft-ot és egy hold földet kapott, valamint a cselédektől naponta ellátást.

A vizsgálatok súlyt helyeztek a tanító képességeinek, oktató-nevelő munkájának, emberi egyéniségének jellemzésére. Figyelték, hogy képességei alapján alkalmas-e a nevelői pályára, mennyit ér tudása, megfelelő-e szorgalma, kötelességtudata, erkölcsi tekintélye. A rácalmási tanítómester oktató-nevelő munkáját külön is mérlegre tették: "Szelid és ügyes bánásmódot tanúsít a nevelésben, a tanításban pedig szorgalmat és sikeres előmenetelt mutat." A képesítés nélküli nevelők, vagy kevésbé képzettek esetében a szorgalmat és az igyekezetet hozták fel érdemül.

A korszak közigazgatásának fontos rendelkezése volt a jegyzői és tanítói hivatal szétválasztása. Hat faluban még 1868-ban is a tanító végezte a jegyzői teendőket. A feljegyzések utalnak rá, hogy a tanítót csaknem gátolják alapos, gondos tanítói munkájában a jegyzői feladatok. Nadapon azt teszik szóvá, hogy mivel a tanítómester jegyző is, nagyrészt a segédtanítóra hagyja a tanítást. /12./

Az önkényuralom németesítő politikája nem járja át az egész megyét. A reformkori helyzethez viszonyítva Adony, Csór, Hercegfalva és Szabadbattyán katolikus iskolája, Kápolnásnyék és Lovasberény zsidó iskolája az a hat település, ahol a reformkorban nem folyt német nyelvű oktatás. /13./ Igaz, azt is meg kell mondani, hogy a megyében Bakonykúti, Bakonysárkány, Balinka, Gánt, Lovasberény, Máty, Moór, Nadap, Pusztavám, Vértesacsa, Vérteskozma nemzetiségi falvak.

Nagylángon és Velencén az 1840-es években is tanulhatott németül, aki akart.

A nemzetiségi falvakon kívül Fejér megye területén mindössze nyolc községben tanítottak német nyelven ebben az időben. /14./

A 6-12 éves gyermekek - 1849-ben előírt - tankötelezettségének kimondása volt a korszak oktatásügyi politikájának egyik leghaladóbb törekvése. Sajnos a gyakorlati megvalósulása továbbra is csak papíron maradt.

A mindennapi és a vasárnapi iskolák látogatásában alig job, sőt egyes helyeken még rosszabb a helyzet 1860-ban, mint 1840-ben volt. Az iskolák látogatottságán a tankötelesek és az iskolába járók arányát kell érteni.

Nagyhörceőön 1868-ban így határozzák meg a tanévet: "Az itteni iskola husvét után bezáratik és szünetel egész őszig." Alsó- és Felsőcikolán, Szabolcson: "Nyáron a tanító és tanítványai az uradalom gazdaságában dolgoznak." Baracson nagy lelkesedéssel fogadták az első iskolát 1862-ben. Azonban 1868 nyarán már "... július végéig csak a legkisebbek járnak. A nagyobbak a tavasz eljöttétől, mikor megkezdődik a szántás-vetés a földeken, lassanként kimaradoznak." Bicske, Dunapentele, Kálóz és Lovasberény mezővárosokban sem jobb a helyzet. Martonvásáron a 238 tanulóból nyáron csak 70-80 gyermek jár iskolába, mert "... a szülők mezei munkái idején a gyerekek visznek ebédet nekik, vagy otthon a marhákat őrzik."

Hercegfalván a három tanteremben 378 tankötelesnek kell elférnie. Itt a plébános így jelent a látogatást végző püspöknek: "A tanulók száma télen olyan nagy, hogy alig férnek megállító osztályaikban, nyáron azonban, mivel nagy mértékben növekedik a lakosság száma, így az önfenntartás ösztönétől késztetve a lakosok a harmadik, negyedik határba is elmennek munkára, s ekkor részint magukkal viszik gyermekeiket segédekül a munkára, részint odahaza hagyják házörzőnek. Ezért nyáron a tanulóiifjúság száma felére leolvad."

Pátkán arról panaszkodik a plébános, hogy bár mindent megtesz, hogy meggyőzze híveit, nyáron a tanulók létszámának nagymértékű csökkenését nem tudja megakadályozni.

"... főképp a tavaszi munkaidő alatt 8-12 éves gyermekek is elszegődtenek néhány krajcárnyi napszámért, hogy a kisgyermek napszámán annak aprólékos szükségletei pl. cipő, kalap, beszereztesse. A földművelő nép még a 6-8 éves kis gyermekeket is használja munkaidő alatt, amennyiben az anyák magukkal viszik a földekre apró kis csecsemőiket, a 6-8 éves kis gyermeket ezek mellé állítják, felügyeljen a csecsemő sírására, s ha kell anyját odahívja." /15./

Fejér megyében a fejlődést - az abszolutizmus korában - az oktatás tárgyi és személyi feltételeinek általános javulása jellemzi. Tágasabb, egészségesebb iskolaelépületek, több tanterem épül, és több a korszerűen képzett nevelő.

A népoktatási törvény megszületése

A népoktatási törvénybe iktatása nem ment harc nélkül. Az 1868 nyarán Eötvös József miniszter által benyújtott javaslatot több oldalról is támadták. Különösen az egyházak képviselői, a katolikus főpapság ellenezte. a főrendházi vitákban. Simon érsek pásztorlevélben utasította a papságot a javaslat elleni izgatásra, az országgyűlésen pedig a "szülők nevelési joga megsértésének" nevezte a tankötelezettség kimondását. Az egyház féltette az iskolák életében betöltött hegemoniáját, sőt az országgyűlésnek azon jogát is kétségbe vonta, hogy iskolai kérdésekkel egyáltalán foglalkozzon.

A haladó szárny - köztük Schvarcz Gyula - oldaláról viszont éppen az egyháznak tett engedmények miatt érte támadás a javaslatot. A baloldal a továbblépést az állmi iskolák létrehozásában látta. Ez volt az elve Kossuthnak is, aki - bár nem tartotta célszerűnek a felekezeti iskolák államosítását - az új iskolák állítását az állam feladatának tekintette. "Az államnak magának kell minden vallásfelekezeti színezet mellőzésével közös nemzeti tanodákat állítani, fenntartani..., mert csak ily tanodák felelhetnek meg azon sokoldalú politikai, polgári, közgazdasági, haladási és kulturális igényeknek, melyekből az államtest igénye függ" - írta 1868. márciusában Schvarcz Gyulához. /16./

Végül is egy 25 tagú bizottság előzetes tárgyalás és hosszas képviselőházi vita után - kompromisszumok árán - 1868. december 5-én a parlamenti többség elfogadta a népoktatási tör-

vényt, mely még megnyírbált formájában is kétségkívül polgári - liberális rendszabály volt. Határkönek tekinthető népoktatásunk történetében.

A népoktatási törvény jellemzői és értékelése

Az 1868. évi XXXVIII tc. 9 fejezetben, 148 paragrafusban "... átfogóan rendezte a népoktatást, kimondta a tankötelezettséget, rendelkezett az iskolaállitás jogát és köteleességét illetően, meghatározta az oktatás tartalmát... a népoktatással kapcsolatos alapvető követelményeket... amelyek megvalósításuk esetén biztosították volna a népiskolai oktatás korszerű színvonalra emelését." /17./

A törvény legnagyobb jelentősége, hogy kimondta a tankötelezettséget, mely szerint 6-12 évig mindennapos, 12-15 évig ismétlő iskolába kell járniuk a gyermekeknek. E nagyjelentőségű dokumentum első paragrafusa ezt így fogalmazza meg: "Minden szülő vagy gyám, ide értve azokat is kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy házi szolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat /ha nevelésökről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak/ nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik illetőleg 15-ik év betöltéséig." /18./

A törvény felsorolta azokat a szankciókat is, melyek abban az esetben alkalmazhatók, ha a szülők távol tartják gyermekeiket az iskolától.

A tankötelezettség kimondásával nem járt együtt az oktatás ingyenességének kimondása, így annak végrehajtásával járó terhek a szülőket sújtották. Tandíjmentességben, ingyenes tanszorellátásban csak a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezők részesültek. Ez az ellentmondás már eleve nehezítette a törvény végrehajtását.

A törvény egyik legvitatottabb része az iskolaállít
tásról rendelkező fejezet. Az itt jelentkező kompromisszum több okkal magyarázható. Eötvös "... a központi hatalom túltengését - az önkormányzatok szerepéről alkotott fel-fogásából következően károsnak tartotta... az állam nem vállalhatja magára a népről való kizárólagos gondoskodást; mivel "... monopolizált állami közoktatás szemben áll a szabadság eszméjével." /19./ Eötvös tehát az egyének szabadságát féltette az állam központosított befolyásától. "Elismeri az állami beavatkozás szükségességét, de annak körét egyrészt jobban körülhatárolja, másrészt éppen az iskolaállítás jogát illetően a községek - és ugyanakkor az egyházak jelentős befolyása által korlátozza." /20./ Az állam joga, hogy kimondja a tankötelezettséget, adót vessen ki az anyagi fedezet biztosítására, felügyeletet gyakoroljon az iskolák felett, de - a francia felvilágosodás eszmevilágából fakadóan - ezt a kötelezettséget egy-ségbe kell hozni a tan szabadsággal: Az állampolgár, az egyén maga választhat, mely iskolában kívánja gyermekét taníttatni, hol érvényesíti a művelődéshez való jogát, kötelezettségét.

Az oktatás állami és világi jellegét azért nem biztosította a törvény, mert Eötvös politikai megfontolások alapján figyelembe vette az egyházak érdekeit is; számolva azzal, hogy jelentős befolyása révén a papság még meggyőztetésére a törvény keresztülvitelét. "Eötvösnek az egyházak iránti engedékeny magatartását nem vallásos meggyőződése magyarázza, hanem inkább az, hogy a kiegyezés politikai segítséget vár tőlük. Ezenkívül azt is el akarta érni, hogy az egyház ne váljon a világi iskolák ellenségévé. Ezzel magyarázható, hogy a baloldaltól jelentkező kritikával szemben egyenesen megvédte az egyházakat. Mindezek alapján azt remélte, hogy az egyházak támogatni fogják őt, és elfognak követni mindent, hogy a népnevelés a lehető legsikeresebben haladjon." /21./

Eötvösnek az iskolaállítással kapcsolatos álláspontját az is magyarázza, hogy az állam nem rendelkezett az iskolák fenntartásához szükséges pénzügyi fedezettel. Az sem volt várható, hogy az országgyűlés jelentős összeget szavaz meg e célra. A törvény megalkotója úgy vélte, hogy az anyagiak helyi erőforrásból biztosíthatók.

A törvény a községeket bizta meg külön adó beszedésével, mely az állami adó 5 %-áig terjedhetett; más, pénzügyi kérdésekkel foglalkozó cikkelyt nem is tartalmaz.

A törvény szerint iskolákat tarthattak fenn a hitelileg felekezetek, társulatok, egyesek, községek és az állam. Az előterjesztés, a már meglévő felekezeti iskolákat tekin-

tette alapnak; a községeknek mintegy pótlásul kellett iskolákat állítaniuk: "... oly községekben, hol a hitfelekezetek nem tartanak fenn a törvény rendeleteinek megfelelő népiskolát,... a község köteles a szükséges népoktatási tanintézetet felállítani." /22./ Ezek az iskolák felekezetnélküliek.

A községi iskolákon felül a közoktatási miniszternek "jogában és tisztében áll" államköltségen bárhol, a helyi igényeknek megfelelően népoktatási tanintézetet létesíteni.

Eötvös a községi iskoláknak szánta az ellensúlyozó szerepet az egyházi iskolákkal szemben. A községi iskolák jelentették a törvényben az újat, a haladást, a fordulatot. A községi iskolák felállításával vélte megtörni az egyházak - oktatásban betöltött - monopolhelyzetét. Ennek ellenére az eddigi legnagyobb iskolafenntartónak, a klérusnak továbbra is jelentős szerepe maradt az iskolaügyben. Az egyházak maguk képezhették, választhatták meg a pedagógusokat, tetszés szerint írhatták a tankönyveket. Iskoláikban az állam csak a felügyeleti jogát tartotta fenn magának.

A népoktatási törvényben a kor társadalmi helyzete, az egyházak a feudál-kapitalista magyar államban betöltött szerepe tükröződik. A kiegyezés idején, ugyanis a klérus - különösen a katolikus főpapság - aggodalommal te-

kintett az alkotmányos kormányzat felé, - bár annak nem volt szándéka az egyház jogainak megnyirbálása - féltve őrizte régi tekintélyét. Az uralkodó osztálynak a nép befolyásolása érdekében továbbra is szüksége volt a pap-ságra, így az egyháznak új államszervezetben is jelentős szava maradt.

A törvény a népoktatási intézetek közé sorolta az elemi iskolán kívül a felsőbb népiskolát és a polgári iskolát is.

Elemi iskola:

Két "tanfolyama" volt. A hat évig tartó mindennapos iskola /heti 20-25 óra/, azaz az elemi iskola és a három évig tartó ismétlő iskola /nyáron heti 2 óra, télen heti 5 óra/.

Körültekintően rendelkezett a törvény elvben arról, hogy a tanyai gyermekek se maradjanak távol az oktatástól.

Tervbe vette tanyai iskolák állítását, "járó-kelő" tanítók alkalmazását. Tananyaga, az elemi elméleti és gyakorlati ismeretek megújítását jelentette, párhuzamosan a polgári jogok és kötelességek megismertetésével.

A törvény számolt azzal, hogy a gyermekek jelentős része /különösen falun/ részt vesz a mezőgazdasági munkákban, ezért a szorgalmi időt minimálisan nyolc hónapban szabta meg, míg a városi elemi iskolákban kilenc hónapig tartott a tanév. A tankötelezettségi korhatáron belül is tett külön engedményt. A falvakban az iskolaszék külön engedélye

alapján a tizévesnél idősebb gyermekek, a szünidőn kívül, a legnagyobb munkaidőben még két hónapig a vasárnapi iskolát látogathatták.

A törvény pontos normatívákat állapít meg az iskolák építésére, működésére. Javítani kívánja ezzel az iskolák tárgyi feltételeit, az oktatás minőségét. A korabeli állapotokra enged következtetni az a mai szemmel magasnak tűnő számarány, mely szerint 60 gyermek juthat egy tanteremre és 80 gyermek egy tanítóra. Ezek a számok a törvény által csökkentett maximális létszámot jelentik.

Előírja a törvény, hogy az iskolaépületek egészséges helyen épüljenek, legyenek világosak, szárazak, jól szellőztethetők. Azokat az épületeket, amelyek a követelményeknek nem felelnek meg, fokozatosan át kell alakítani. Ezek a kívánalmak több évtizedes iskolaépítési és felújítási programot jelentettek.

A törvény egyik érdeme, hogy korszerűsíteni kívánta a népiskolai tananyagot. A miniszter jól látta, hogy túl kell lépni az elemi ismeretek nyújtásán. "Kötelező tárgyként" írta elő a dokümentum a természettudományos ismereteket, olyan oktatási formában, hogy az új ismeretek birtokában a tanulók közvetlen környezetükben eredményesen tudják alkalmazni a tanultakat.

A "mezei gazdaság és kertészet" köréből gyakorló kerte-

ket kellett létesíteni a tanítóképzők mellett. Ezzel azt kívánta elérni, hogy a nép ne érezze az ismereteket tehernek, hanem a tanulás jelentőségét látva, szívesebben taníttassa gyermekét.

Megjelent az elemi iskola tantárgyai között a testgyakorlat, mely az iskolai testnevelés és tömegsport kiinduló pontjának tekinthető.

A kötelező tárgyak között minden iskolatípusban - még a tanítóképzőkben is - változatlanul első helyen állt a hit- és erkölcstan. Ebben a törvény engedményt tett az egyháznak, ugyanis az 1848-as javaslatban a vallástan nem volt kötelező tantárgy.

Eötvös liberális és demokratikus nemzetiségi politikáját mutatja a népoktatási törvény 58. §-a, mely az elemi népiskola tanítási nyelvét következőképpen határozza meg: "Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községben az okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak." /23./

Eötvös vallja, hogy a népoktatásban szükséges az állami centralizáció, hiszen nem általános emberré nevelés folyik, hanem állampolgári nevelés. Ilyen nevelés pedig csak az állam felügyelete alatt lehetséges. A törvény pontosan előírja az állami jogokat, kötelezettségeket /tanterv, tantárgyak, hitevezések/, köztük a felügyelet módját is.

A népiskolák elsőfokú hatósága - mint a község hatóságának gyakorlója - a községi iskolaszék volt. A tankerületek élén a miniszter által kinevezett tanfelügyelő állt. A tanfelügyelő és az általa irányított, kb. 40 tagból álló iskolatanács látta el a tankerülethez tartozó iskolák felügyeletét. Az állami felügyelet gyakorlását jelenti az a tény, hogy az iskolatanácsok évente jelentési kötelezettséggel tartoztak és a miniszternek is beszámolási kötelezettsége volt.

Az állami felügyelet előírása eredményesebb lett volna, ha pontosan körvonalazzák a végrehajtás konkrét tannivalóit és a számonkérést. A felekezeti iskolák tulajdonképpen kettős felügyelet alatt álltak, azokat csak főfelügyeleti szinten ellenőrizték az állami hatóságok. Egy-egy munkaterülethez sokszor két megye is tartozott, így nem lehetett minden iskolát évente meglátogatni. Az elrendelt jelentések beküldésének késése, elmaradása, a pontatlan adatszolgáltatás - különösen a felekezetek részéről - akadályozták a felügyelet munkáját.

Az iskolaszékek és iskolatanácsok összetétele sem felelt meg a kívánalmaknak. A tagok sokszor nem jelentek meg az üléseken, több esetben hozzá nem értésük akadályozta őket a feladatok ellátásában.

Felsőbb népiskola

A fiúk számára három, a lányoknak két évig tartó felsőbb népiskolát /heti 18-24 óra/ nagyobb községekben, helyeken rendelte el a törvény, a hat elemi végzettek számára. Az alapismereteknél valamivel magasabb képzettséget jelentett. Ez az iskolatípus nem bizonyult életképesnek, fokozatosan elsorvadt.

Polgári iskola

Nagyobb községekben, városokban a polgáriasuló életforma igényeit elégítette ki. A fiúknak hat, a lányoknak négy évben /heti 24-26 órában/ írta elő a törvény az oktatás idejét. Ebbe az iskolatípusba az elemi iskola 4. osztályának elvégzése után lehetett felvételt nyerni. Hosszú ideig fennmaradó iskolatípus volt, mert az új, hatalomra került osztály érdekeit szolgálta.

Az alsóbb néprétegek gyermekei a legjobb esetben az elemi iskola 6. osztályáig jutottak el, ezt az iskolatípust tekinthetjük a szó igazi értelmében vett népiskolának.

Az elemi oktatással szoros összefüggésben intézkedett a törvény a tanítóképzésről és a tanítók helyzetének javításáról. Eötvös József miniszter mindezzel az oktatás színvonalát kívánta javítani. A rendelet szerint ezentúl tanítói állásban csak olyanok kerülhetnek, akik valamelyik "nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték" és

a vizsgákat letéve tanítói oklevelet kaptak. Ennek érdekében az ország területén 20 új tanítóképzőt kívánt létesíteni. Ezen kívül a nőnevelés ügyének előmozdítására, külön tanítónőképző intézeteket akart felállítani.

A tanítóképzés elmaradottsága is régi öröksége volt a magyar oktatásügynek. Az előző, legjelentősebb tanügyi szabályzat, az 1806-os Rátio Educationis ezzel a kérdéssel érdemben nem is foglalkozott. "Magáról a tanítóképzés módjáról a Rátionban nem sok megjegyzést találunk. Nem írt elő semmiféle előképzettséget a jelöltek számára. Más forrásból tudjuk, hogy elemi iskolát, valamint gimnáziumi osztályokat végzett fiatalok egyaránt jelentkezhetek" - tanítónak.

/24./

A tanítók képzettségére vonatkozó törvény - bár megvalósítása nehézségekbe ütközött - nagy érdeme, hogy "... lehetővé tette hazánkban az állami és világi jellegű tanítóképzést. Az állami intézetek működése ösztönzően hatott az egyházi kézben lévő, hasonló munkájára, s bizonyos versengés kialakulásával az utóbbiakban is emelkedett az oktatás színvonala." /25./

A tanítóhiány kapcsolatban állt a falusi tanítók erkölcsi - anyagi helyzetével, mely ugyancsak régi eredetű gond volt. A népoktatási törvény a lehetőségekhez mérten megtette az első lépést a tanítók helyzetének javításáért. Megszabta a községi tanítók fizetési minimumát, a természetbeni juttatást, amit a község előljáróságának kellett beszédenie.

"A fizetés minimumának - elég kis összegben történt - rögzítését Eötvös csak az első lépésnek tekintette, de ezzel is annak a felszámolására törekedett, hogy a tanítók a pártfogók és községek adományaiból vagy tanítványaik ajándékából éljenek". /26./

A népiskolai törvény elfogadása után Eötvös nagy erőfeszítéssel fogott hozzá a végrehajtás megszervezéséhez. Munkásságának eredményeként - ha nehézségekkel is - de megindult hazánkban a népoktatás fejlődése.

A továbbiakban azt vizsgálom, hogyan valósult meg ez a jelentős oktatási törvény Fejér megyében. A megyei adatokat az országos átlaghoz kívánom hasonlítani.

Az elemi iskolák személyi feltételeinek alakulása.

A tanítók száma, képzettsége: Az 1868-as katolikus egyházvizsgálati jegyzőkönyvek alapján megyénk 117 katolikus tanítójának képzettségét sikerült felkutatni. Közülük 60 fő végzett tanítóképzőt, vagy letette az előírt képezdei vizsgát. 23 fő "... vizsgát tett és alkalmasnak találtatott". 34 tanító minden képesítés nélkül dolgozott. Több község és a hozzájuk tartozó puszták adatai hiányoznak, vagy teljesen hiányoznak, így kb. 35-40 tanító adatáról nem lehet számot adni.

Képesítés nélkül tanítók között olyan is volt, aki négy grammatikai osztályt, vagy hat gimnáziumot végzett, de alkalmazták, mert "... a mesteri fizetés csekélyisége miatt, mely összesen 100 Ft, képezdei bizonyítvánnyal ellátott tanító

nem találkozáván, a közbirtokosság őt szükségből fogadta." Rácalmásan a mester képzett tanító, de olyan segédtanító van mellette, akinek "... semmi bizonyítványa nincs, tanításbeli ügyességének, sem tudományának, sem szorgalmának, inkább a könyörületnek köszönheti altanítói állását." /27./

A tanítóhiány mellett országosan is súlyos gondként jelentkezett a tanítók jelentős részének képzetlensége. Eötvös József 1870. évi országgyűlési jelentésében írja: "Fájdalommal kell megvallani, hogy egy részök még annyira nincsen az oktatásra képesítve, hogy a kellő pedagógiai s didaktikai előképzettség hiányában még szakműveltségöknök öntanulmányozással való utánpótlására s a továbbhaladásra is alig képesek. Nemcsak a tanítás helyes módszerét nem ismerik, de még azon pozitív ismereteknek sincsenek birtokában, melyeket a törvény szerint tanítaniok kellene. ...nem egy szomorú példa bizonyítja, hogy némely tanítók még az egészen elemi ismereteknek sincsenek birtokában." /27/a./

Az országgyűlés elé terjesztett jelentés kiemeli, hogy Zemplén megyében pl. 17 olyan felekezeti tanító van, aki nem tud írni. A tanítók nagy része nem ismeri a legszükségesebb taneszközöket /térképeket, földgömböket, természetrajzi ábrákat, stb./, így azokat a tanításban nem is használja. A természettani ismeretek súlyos hiányát jelenti, hogy több helyen a villámot úgy magyarázták a gyermekeknek, mint "a felhőkből aláhulló kocsonyás anyagot vagy éppen követ."

Az alacsony képzettség okai:

- a tanítóhiány miatt olyan egyének is tanítottak, akik "képezdében soha nem tanultak",
- a felekezeti iskolákban többen csak tanfolyami végzettséggel tanítottak,
- az alacsony fizetés miatt a képzettebbek más munkakörbe helyezkedtek el,
- a tanítói hivatásnak nem volt társadalmi rangja.

Ilyen körülmények között nagy szükség volt a működő tanítók képzettségének fejlesztésére, hogy a törvényben lefektetett követelményeknek eleget tudjanak tenni.

A magyar királyi tanfelügyelő 1870. évi jelentéséből tudjuk, hogy augusztus hónapban Székesfehérvárott, a "... tanítók képzése végett hat heti póttanfolyam nyitottatott".

A tanfolyam szükségességéről tanuskodik a továbbképzésen résztvevő tanítók magas száma:

Fejér megyei volt	78 tanító,
Veszprém megyei volt	42 tanító,
Más tankerületből volt	33 tanító.

Összesen 153 tanítót képeztek tovább a hat hetes tanfolyamon, melynek költsége 3833 Ft. 31 krajcárt tett ki.

A néptanítók lelkes serege fáradozott a magyar oktatásügy fellendítéséért. "Mióta a népnevelés vezetésével foglalkozom - írja Eötvös József miniszter - örömmel tapasztaltam, hogy tanítóink jelentékeny része, amennyire csak helyzete és a rendelkezésére álló művelődési eszközök megengedik, iparkodik saját szakját tanulmányozni, a korral haladni, ismereteit több irányban növelni."

Az elemi oktatás segítése, a népoktatási törvény megvalósításának támogatása, a "... tanügy terén kifejtett buzgó és erélyes eljárásukért a miniszter úrnak elismerésében részesültek Fejér megyében Pellet Sándor és Pados János esperes úrak. Külön dicséretet nyertek az oktatásban tanusított szakképzettség, különös odaadás és buzgalmukért Janni József sz-fehértvári elemi főtanító, Kaiser Ede acsai római katolikus és Gerecskey István polgári református néptanítók." /28./

A népnevelés terén kifejtett példás működésükért dicséretben részesültek Greizinger Márton, Perényi Béla szfvári elemi, Schiffler Antal bicskei, Keller Mátyás magyaralmási, Ehmann Ferenc boglári, Herbert Ádám lovasberényi és Tülmann Ferenc váli római katolikus; Szalay Sándor tabajdi, Szenthe Pál bicskei, Marton Sándor lovasberényi, Maller Mihály felcsuthi és Rumeck Gábor etyeki református; Veisz Mór, Sárk Mihály, Panker Lipót, Kleisz Samu és Haas Miksa izraelita néptanítók,

A tanítók továbbképzésének folyamatosságát tanúsítja a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási miniszter rendelete és az 1873. évi tanfelügyelői felhívás, mely kéri a járási szolgabíró urakat, hogy küldjék el a tanítókat Székesfehérvárra, ahol július 28-tól újabb póttanfolyam indul. A megye alispánja intézkedésében felhívja a figyelmet "... a póttanfolyamon részt venni kívánó tanítók díjtalan ki- és beszállítására, illetőleg azok utiköltségeinek megtérítése iránti gondoskodásra." /29./

A magyar királyi tanfelügyelő az 1874. évi iskolalátogatások alkalmával tapasztalt hiányosságokról arra következtetett, hogy az 1873. évi tanítói póttanfolyam nem volt kielégítő a tanítók képzettségének fejlődésében. Nagy reményeket fűz a megalakított tanítóegylet felé, mely "... a kölcsönös eszmecserével, a rendezendő minta előadásokkal, s több effélével sokkal több hasznót teend." Az iskolatanács meggyőződése, hogy ily módon ki lehet küszöbölni a hiányosságokat. Szükséges azonban, hogy a tanítók az egylet ülésein megjelenjenek. Ezért szükséges, hogy a megye a községeket kötelezze "... a tanítói értekezletre menő tanítók fuvar- és napidijának kiszolgáltatására." /30./

Az 1868. évi 38. tcz. 147. §-ának rendelkezése szerint, 1874-ben megyénkben is megalakult a "Fehérmegyei" Tanítótestület. A testületek feladatát a miniszter határozta meg: "... a járási körök, a községek sggélyezésével kötelesek évenként, az egész tankerület pedig évenként egyszer, tanítói értekezletre összegyűlni." A Magyar Királyi Vallás és Közoktatási minisztérium által kiadott rendszabályok 9. §-a értelmében "... a községi tanítók, illető községeik pénztárából mérsékelt utiköltséget és a gyűlés tartamára naponként 1.- Ft. napidijat nyernek." /31./

A községek nem minden esetben tettek eleget e rendeletnek. Kolossváry Miklós magyar királyi tanfelügyelő, 1874. december 24-én méltatlankodva jelenti Báró Miske Imre alispán úrnak, hogy "... a járási kör megalkotása végett f. évi

december 5-re Duna-Pentelére egybehívott 20 községi tanító közül 8 jelenhetett meg, és pedig azon okból, mert a községek részéről sem uti költségben sem napidíjban nem részesítettek.* Az alispán 1875. január 7-én a járási szolgabíróhoz intézett körlevelében így intézkedik: "... szolgabíró urat felhívom, hogy a járása területén létező községek elöljáróságait jövőbeni miheztartás végett - ez érdemben utasítsák." /32./

Az alispán körlevelét nem vették komolyan a hatóságok. A törvény be nem tartása késztette a Fejér megyei Tanítótestület elnökét - Göbel János György urat - arra, hogy kérvényt intézzon a megyei hatósághoz. Az 1875. május 18-án megfogalmazott kérvény a megyei hatóságtól várja, hogy "... méltóztassék az iskolai törvény világos meghagyása nyomán a megyei közs. elöljárókat felelősségök terhe mellett arra utasítani, hogy a megyei tantestület által évenként háromszor tartani szokott tanítói értekezletre menő közs. tanítókat napidíj és fuvar vagy mérsékelt utiköltséggel ellátni szigorú és lelkiismeretes kötelmeknek ismerjék. A tantestület tagjai a felekezeti tanítók is lehetvén, kérjük a törvény fenti kedvezményét ezekre is ajánlólag kiterjeszteni." /33/.

A Fejér megyei bizottsági közgyűlés 1875. október 5-én tartott ülésén határozattal újíttotta meg a fenti rendeletet és foganatosítására utasította az elöljáróságokat.

A népoktatási törvény megvalósítása - a községi elöljárók gondatlansága ellenére - évről-évre jelentős eredményekkel gazdagodott. A lelkes iskolamesterek méltó

segítőkre találtak az iskolaszéki elnökök személyében. Kolossváry tanfelügyelő - jelentésében - nem is fukarkodik a jogosan kiérdemelt elismeréssel. "Szellemi munkaságuk által hasznos szolgálatot tettek: Molnár János, Pellet Udön, Koncz Imre esperesek, Pödör István, Saidl Pál, Supka János, Kuti Márton, Buliti Ferencz, Mészöly Pál, Vasadi Balogh Lajos és Báthori Dániel lelkész urak."

Az 1873-74. tanévet értékelő tanfelügyelői jelentés a községi iskolák közül a legelső helyen dicséri Say Rudolf iskolaszéki elnök urat, ki "... odaadással, lankadhatatlan buzgalommal teljesíté kötelmeit." Ugybuzgalommal működtek a tanév során az oktatásügy előremozdítása érdekében: Rosty Pál dunapentelei, Pödör István ráczalmási, Simon Dániel dobozi, Grossinger István móri iskolaszéki elnökök.

A tankerületi iskolatanács - a király tanfelügyelő jelentése alapján - felsorolja a megye területén kiváló munkát végző tanítókat. Munkájukról elismerően szól. Első helyen említi a tanács a működő tanítók közül "... Göbel János és Perényi Béla urakat, nemcsak a megye, hanem az egész tankerület két legjobb tanítóját, kik "... a próbatételen gyermekeikkel nemcsak fényes sikert tudtak felmutatni, hanem az évközben alkalmazott tanmódjuknak ügyes szemléltetése által, mellyel az összes jelenlévőknek szép bepillantást engedtek a gyermek tanítás nehéz művészetébe, a város értelmiségéből álló nagy számú hallgatókat valóban meglepték." Az elismerő szavak, kiváló módszerekről is szólnak, mely mintául szolgált a korszerű tanításhoz, elősegítette az oktatás színvonalának emelését.

"A gyermekek szabályos válasza, a mód mellyel figyel-
mük az egész próbatétel alatt lekötött, a nemes ver-
seny, s végül a bizalom és ragaszkodás tanítóik iránt,
mely szinte szellemükből sugárzott, szövege a jeles tanítás-
nak szép nyomai itt mind együtt láthatók valának." A ta-
nitók és a tanulók őszinte, érzelmi közelségének, a hiva-
tásszeretetnek szép példáit adták az utókornak.

Elismeréssel nyilatkozott a tanfelügyelő úr, Janny József
székesfehérvári elemi tanodák igazgatójának fáradhatatlan
működéséről. Ugyancsak dicséri az értékelés Smidt Antal,
Langer József, Tóth József, Bardon József, Vittinger Antal
székesfehérvári elemi iskolai tanítókat, valamint Csesznek
János tornatanárt, az általuk felmutatott eredményeikért.
Pados Gábor móri tanító, a tanításban és különösen a kézi
rajzolásban érdemelt elismerést. A községi iskolákban a
"... várakozásnak teljesen megfelelték": Varga László
móri, a ráczalmási, dunapentelei, ráckeresztúri, marton-
vásári és a bodméri tanítók.

A felekezeti iskolákban folyó munkát is értékeli
a királyi tanfelügyelő. Az 1873-74. tanévben a feleke-
zeti iskolák közül "... a legszebb siker volt látható
a nagylángi, előszállási, váli, csákvári, pátkai, római
katolikus és a tabajdi, zámolyi, rácszentpéteri, pátkai
református tanodákban."

A tanfelügyelői jelentés, s így a tankerületi iskolatánács
is külön kiemelte tanévértékelő jelentésében Mezey János
rácszentpéteri "... kiérdemült tanítót, aki több, mint
hatvan éve működik e szép de rögös pályán, és agg kora

daczára bár az iskolában más tanítók is vannak alkalmazva, ernyedhetetlen buzgalommal szenteli magát azon foglalkozásnak, mely úgy látszik élet feltételévé lőn, s melytől mint mondá csak a sirban fog megválni." Kisunokáit is tanítani szeretné "... azon szépnek melynek tanításával hatvan évtől fáradozik." /34./

A dicséret, az elismerés lelkesítő erővel hatott a tanítók körében. A törvény megjelenése után felállított tanítóképzők évről-évre több tanítót képeztek az iskolák számára. A statisztikailag kimutatott tanerő gyarapodás szép eredménynek tűnik. Fejér megyében a századfordulóig csaknem háromszorosára, 1918-ig pedig több, mint négyszeresére emelkedett a tanítók száma. Ha az országos adatokat vizsgáljuk, akkor szintén jelentős számszerű fejlődést tapasztalunk. A törvény megjelenésétől a századfordulóig mintegy hétezerrel, 1918-ig 10.793-nal több tanító működött az ország népiskoláiban. /1.sz. melléklet./

A képesítési arány 1910-ig alig változott. A megyénkben alkalmazott képesítéssel nem rendelkező tanítók százalékos aránya 2-3 %-al, 1900-ben 7,5 %-al meghaladta az országos átlagot, azaz a helyzet kedvezőtlenebb volt. Meg kell jegyezni azonban, hogy a megyében " a nem képesítettek között leginkább azon képezde végzett tanítók is foglalkoztatnak, kik az 1868. évi XXXVIII. tcz. 137. §-a értelmében a tan-képesítési okmány elnyerése végett egy vagy két évig gyakorlati úton képezik magukat." /35./ A képezdékben szervezett tanfolyamokon 400 egyént "reménylenek tanítóvá képesíttetni."

A tanítói létszám emelkedése nem állt arányban a tanköteles gyermekek számával. A közoktatásügyi miniszter 1870. évi jelentésében számszerűen terjesztette az országgyűlés elé: a "2.284.741 tanköteles gyermek tanítására kellene törvény szerint 28.559 tanító; van pedig tényleg 17.792 tanító, s így hiányzik 10.767."

Fejér megyében - különösen a századforduló után - államsegély igénybevételével lehetővé vált a meglévő iskolák tanerő állományának növelése. Ezáltal javult az intézményekben folyó munka színvonala, mérséklődött a nevelők túltelhelése. A lovasberényi római katolikus, a táci református, az iváncsai római katolikus, az őrs pusztai uradalmi iskolák egy-egy "tanítói állással fejlesztettek."

1910-ben Herczegfalván a római katolikus iskola 2 tanítóval, Seregélyesen a református iskola 1 tanítóval gyarapodott. A következő évben Gánton és Fülén a római katolikus elemi iskolát 1-1 tanítóval, a baracsi és a ráckereszturi állami iskolát 1-1 tanítóval fejlesztették."

1912-ben a "ráczalmási-galamboz- és kulcs pusztai állami iskola 1-1 tanítóval szaporodott." 1914-ben Sós-kúton és a martonvásári állami iskolában került sor 1-1 tanítói állás létesítésére. Adonyban a központi római katolikus iskolánál 3 tanítói állás megszüntetésével "iskolatestvérek vették át az iskola vezetését."

A háborús készülődés sajnos már 1913-ban éreztette hatását az iskolai oktatásban. Az egyébként is kevés tanítói létszám jelentősen csökkent a néptanítók bevonulása miatt. "A védező törvénynek a néptanítókra vonatkozó rendelkezésén mely sze-

rint a tanítók a hadkötelezettségnek mint egy éves önkéntesek kötelesek eleget tenni, szembeötlő tanítóhiányt idézett elő az egész vonalon, helyettesek nem jelentkeztek, s így az önkéntes katonai szolgálatot teljesítő és szabadságon lévő tanítók osztályait több tanítós iskolánál, a tantestületek tagjai látták el, egy tanítós iskolánál pedig hónapokon keresztül szünetelet a tanítás" - írja a megye alispánja 1913-ban.

A vármegye területén működő tanítók közül 490 fő/ 141 fő "vonult be hadiszolgálatra", ezek közül a beérkezett jelentések szerint "hősi halált halt 7, hadifogságba jutott 23 tanító."

Az 1915-ben készült jelentés szerint Magyarországon a háborús viszonyok miatt 797 iskolában azért nem volt tanítás, mert a tanító hadi szolgálatot teljesített. Ezáltal 51.754 tanuló maradt távol az iskolától.

Nem csoda, hogy a jelentkező gondok és problémák miatt a népoktatási törvény megvalósítása léptenyomon akadályokba ütközött. A törvény meghatározta az egy tanítóra és tanteremre megengedhető tanulólétszámot. Ha a tankötelezetteket maradéktalanul sikerült volna beiskolázní, akkor egy-egy tanítónak átlagosan 100-110 gyermeket kellett volna tanítani. E tekintetben a Fejér átlag csaknem megegyezik az országos átlaggal. A tényleg iskolába járó tanulókat alapul véve országosan egy-egy tanítónak 96-100 iskolába járó tanulót kellett oktatni.

/2.sz. melléklet./

A tanítás legtöbb helyen délelőtt és délután is folyt.
A magas létszám miatt a kisebbeket "gyakorta" a nagyobbak tanították. A tantermek kevés számával magyarázható, hogy az egy-egy tanteremre jutó tankötelesek és tényleg iskolába járók száma jóval magasabb a törvény szerinti megengedettnél. Az országos adatok alig térnek el Fejér megyei helyzetétől. /2/a.sz.melléklet./

A tanítók anyagi elismrése, fizetése a képzettség, települési elszórtság és felekezeti "hovatartozás" szerint igen tarka képet mutat. Az 1870-es tanfelügyelői jelentés szerint a legmagasabb tanítói fizetés volt római katolikus részéről az adonyi 655.- Ft, a hercegfalvi 605.-Ft, a bicskei 515.- Ft, és az acsai 517.-Ft. tanítói fizetés. A verebi református tanító 503.- Ft, az abai 500.- Ft, a mányi 500.- Ft, fizetést kapott. Legalacsonyabb tanítói fizetést kaptak:

katolikus részről	Vasztélyon	88 Ft 20 kr.
	Szolgaegyházán	100 Ft
	Tamásiban	100 Ft
	Nagy és Kishörcsökön	120 Ft
	Ujbarakon	125 Ft
	Kutiban	129 Ft
	Nádasladányban	136 Ft
	Kőhányáson	146 Ft
	Jenőn	148 Ft
	Etyeken	70 Ft
református részről	Bodajkon	130 Ft
	Csoóron	131 Ft

ágostoni részről Sárszentmiklóson 118 Ft

Az egyházi és a községi tanítók fizetésének lassú emelkedését tanúsítják az 1875. és az 1880 évi értékelő adatok:

100 Ft-tól	200 Ft-ig	1875-ben 15 tanító	1880-ban 2 tanító
200 Ft-tól	300 Ft-ig	32 "	34 "
300 Ft-tól	400 Ft-ig	85 "	51 "
400 Ft-tól	500 Ft-ig	47 "	73 "
500 Ft. felett		35 "	116 "

Száz forintnál kevesebb fizetése csak a vasztélyi tanítónak van. Az 1885. évi felügyelői jelentés megnyugtatóan számol be arról, hogy a tanítók átlagos havi jövedelme megyénkben túlhaladta a törvényes minimumot, mely 450 Ft volt. A néptanítók átlagos havi fizetése 491 forintot, a segédtanítók fizetése 285 forintot tett ki. A segédtanítók "... a rendes tanítókhoz képest silányul vannak díjazva. A csekély átlagos fizetés onnan származik, hogy a református egyházaknál a segédtanítókat nem egy polgári évre, hanem legfeljebb 7 hónapra fogadják, s ezen időtartamra 160-180 forintot kapnak." /36./

A tanítói fizetések országos átlaga - a Fejér megyei tanítói fizetésekhez hasonlóan - igen szomorú képet mutat. Eötvös József 1870-ben az országgyűlésen arról tájékoztatta a honatyákat, hogy a "tényleges tanítói fizetések átlaga Magyarországon 208 Ft, 87 krajcár." Messze elmaradt a törvényben meghatározott minimumtól. Nem csoda ha a tanítók a mindennapi megélhetés érdekében egyházi,

jegyzői szolgálatot is vállaltak. Így természetes, hogy alig jutott idő az önképzésre, a tudományokban való elmélyedésre. Az 1870. évi jelentés az országgyűlés figyelmét a tanügyre irányította. A tanügyi költségek alacsony volta akadályozza a törvény végrehajtását. A törvény által megszabott tanítói fizetések minimumát alapul véve, a rendes és segédtanítói fizetés évi 8.200.000 ft-ot tenne ki. Ezen felül jelentkezik "az iskolák felszerelésére, a taneszközökre, s egyéb fenntartási kiadásokra szükséges évi költség". Ezzel szemben "jelenleg legföljebb 4 millió forintra tehetjük azon összeget, mely hazánkban a népnevelésre fordíthatatik; ha kellő karba akarjuk népoktatásunkat helyezni, annak évi szükségleteire 8 millió ötszáz-ezer forintnál bizonyosan több kellend évenként." mondja a miniszter. /36/a./

A néptanítók bére szinte semmit sem változott. A Népszava 1892-ben így ír: "Magyarországon sok, elszomorítóan sok olyan hely van, ahol a tanítók, azok, akikre a gyermekek szellemi művelése van bízva, szégyenletes csekély fizetésben részesülnek, elannyira, hogy abból megélni sem tudnak... Azt a tanítót, aki a fölvilágosítás nemes misszióját teljesíti - igaz, hogy nagyon fogyatékosan, mert a mai kizsákmányoló burzsoá társadalom felfogása szerint oktatja a gyermekeket - nélkülözésre kényeztetik, hogy ezzel elvonják attól, hogy egyedül hivatásának éljen, mert hogy megélhetését biztosítsa, más keresetforrás után is kell néznie... Magyarországon húsz olyan vármegye van, ahol a néptanítók átlagos fizetése 199 és 299 forint közt változik." /36/b./

A Fejér megyei tanítók fizetésének átlaga ebben az időben magasabb volt az országos átlagnál és a törvényben előírt minimumnál.

Fejér megye alispánjának jelentése megemlíti, hogy az 1907. évi XXVI. és XXVII. t.c. mely a néptanítók kedvező anyagi helyzetét biztosította "felettből üdvösnek bizonyult, mert már is szembeötlően észlelhető a tanítóknál a hamisítatlan munkakedv és megkettőzött ügybuzgalom." Ugyanakkor javasolja, hogy a 25-30 éven át egyhelyben működők "személyi pótlékban" részesüljenek, akkor is, ha a "teljes megelégedésre" végzett tanítói munkán kívül más társadalmi vagy irodalmi téren különös "érdemeket nem szereztek."

A néptanítók megélhetési gondját kívánta enyhíteni a közoktatásügyi minisztérium azzal, hogy évenként a legszorgalmasabb és a legszegényebb tanítókat államsegélyben részesítette. 1868. év végén 1871 tanítónak 89.376 forint segélyt osztottak ki.

A következő év végén már csak 714 tanító részesült 60-80-100 forintnyi segélyben, melynek összege 50.420 forintot tett ki. Fejér megyében a legeredményesebben dolgozó, szorgalmas tanítók jutalmazására és anyagi gondjaik enyhítésére 1870-ben államsegélyt kaptak:

Szalai Sándor tabajdi ref. tanító	80 Ft.
Maller Mihály felcsuti ref. tanító	80 Ft.
Singer Mór felcsuti izr. tanító	60 Ft.
Kaiser János római katolikus segédtanító gyógyítási költségeinek fedezésére kapott	60 Ft. államsegélyt.

"A tanítói állomások javadalmazására kiosztott államsegélyek voltak engedélyezve":

I. Fizetéskiegészítésre 1900-ban

8 községi tanítónak	1818 korona
1 római katolikus tanítónak	84 "
10 evangélikus tanítónak, ref.	2784 "
7 á.h.v. tanítónak	1314 "

II. Évőtödös korpótlékra

8 községi tanítónak	740 korona
29 római kat. tanítónak	2823 "
40 evangélikus reform. tanítónak	4100 "
5 á.h.v. tanítónak	500 "
6 izraelita tanítónak	600 "

Az egész állami segély 14.767 korona volt. Örvendetes, hogy a segély összege 1904-re 39.929,32 koronára emelkedett.

1911-ben a 165.486 korona államsegélyt az alábbiak szerint osztották fel megyénk tanítói között:

- fizetés kiegészítés címén	72.691 korona
- korpótlékra	68.149 "
- személyi pótlékra	3.600 "
- tandijra	7.785 "
- dologi tandijra	1.261 "

Ebből:

- római kat. iskolák segélyezésére	64.074 korona
- református iskolák	53.821 "
- evangélikus iskolák	6.433 "
- izraelita iskolák	8.791 "
- községi iskolák	32.367 "

Az 1913. évi alispáni jelentésben arról szerezhettünk tudomást, hogy a "XVI. t. c." alapján az államsegélyek megszűntek, "s e helyett kizárólag fizetéskiegészítés címén 250.937 korona engedélyeztetett."

A század elején már országosan is javult a tanítók anyagi helyzete:

	1910.	1915.
fizetéskiegészítés	6.402.251 kor.	15.739.347 kor.
korpótlék	3.912.787 "	700.508 "
tiszteletdíj	136.563 "	56.265 "

Az anyagiak hiánya a tanügy más területein is jelentkezett. Az ország tanáraiból és tanítóiból összeállt "országos szervezői gyűlés" kimondta, hogy a millenium évében megtartják a II. Országos Egyetemes Tanügyi Kongresszust. A kongresszus költségeit 15.700 forintban állapították meg. A 3000 tag, tagsági díjából rendelkezésre állt 6.000 Ft. A hiányzó összeg biztosítása érdekében felhívással és kérelemmel fordultak a "Tekintetes Törvényhatóság"-okhoz, hogy a kongresszust 50-100 Ft-ot kitevő összeggel segélyezzék. A kérelmet a törvényhatósági bizottság határozattal utasította el: "A megkereső rendező bizottság sajnálattal értesítendő afelől, hogy a vármegye közössége semmi oly alappal, melyből anyagi támogatást nyújthatnak, nem rendelkezik. /37./

Az 1880-as tanfelügyelői jelentésben arról olvashatunk, hogy az elemi oktatást nagymértékben elősegítették a tanítótestületek. Az egész tankerületben "... három bejelentett tanítói egylet volt, u.m. a feh. megyei tantesület, a vértesi alji felekezettőlküli, a székelyvári rk. tanítói egylet." Az egyletek megtartották "... évi és évnegyedi üléseit, melyekben mintaelőadásokat, szak. felolvasásokat stb. tartottak." /37/a./

Az egyleteken kívül a felekezeti tanítók közgyűléseken jöttek össze és a "... fennebb irányban működtek."

A tanítótestületi alapszabály 11.§-a szerint "... rendes tagok évi tagsági díja 1 R.20 krajcár, mely felerészben kezelési költségekre fordíttatnak, fel pedig a segélyalaphoz csatolandó."

A tanítói testület segélyalapjából gondoskodtak a megöregedett tanítók, az elárvult, megözvegyült hozzátartozók anyagi gondjainak enyhítésén. A tagsági díjból befolyt segélyalap közel sem fedezte a szükségleteket, ezért a megyei testület nevében az elnök és a királyi tanfelügyelő kéréssel fordult a megye alispánjához 1881. júliusában:

"Bölcse méltóztatik tudni, hogy a fontos népiskolai tanüggyel foglalkozók anyagi javadalmazása oly csekély, hogy előregedésük, vagy tehetetlenségük esetére, szintugy elhalálozásukkor hátramaradt családjukra rendszerint inség és nyomor várakozik. -Illetőknek az országos nyugdíjalap, mennyiben ez törvényes nyugdíjjárulékait mégcsak 1910-ben kezdi fizetni, ma még oly csekély segélyösszeget nyújt, hogy ez alig szóra érdemes. Minden körülmények között tehát

indokoltnak látszik az isk. törvény alapján szervezett megyei tantestület segélypénztárát növelni, hogy előre nem látott bajban tanítóink legalább innen is némi segélyben részesüljenek. E célból tehát f.é.szept.3-án a helybeli polgári lövöldében egy tombolával egybekötött táncvigalmat kívánunk rendezni." Felkérjük az alispánt, hogy az "... méltóztassék az ügyet saját hatáskörében minden rendelkezésre álló eszközzel hatékatosan pártolni s magas befolyásával oda hatni, hogy a többi számos megyei hivatalos közeg is, a jó ügynek minél több barátot szerezve, az elárusítandó tombolajegynek minél nagyobb kelendőséget biztosítsanak." /38./

Lukács György miniszteri tanácsos 1881. július 21-én kelt levelében - a miniszter megbízásából - 5000 darab tombolajegy kibocsájtását engedélyezi, "... lottó díj és nyereményadó elengedése mellett."

A tombolajegyeket a járási szolgabírókhoz küldik eladás végett. A tanítótestület az akció, illetve a rendezvény sikere érdekében felhívással fordult a Fejér megyei néptanítókhöz. /3.sz.melléklet./

A táncvigalomról, a véglegesen befolyt összegről nem sikerült összesítést találni. A sorsjegyek eladásáról a szolgabírói jelentések igen tarka képet mutatnak. Néhányat a jelentésekből:

- Az adonyi főszolgabíró eladott 497 db. jegyet és visszaküldött 153 sorsjegyet.
- A váli járás szolgabírájának elszámolásából tudjuk, hogy a járás területére kapott 775 tombolajegyből 461 db. talált gazdára.

- Onód község előljárósága mind a 25 darab sorsjegyet visszaküldte, "... minthogy azok elárusíthatók nem voltak."

Voltak természetesen többen, akik nem a nyereség, hanem a nemes cél érdekében támogatták a megyei tanitói testületet. Moson megye főispánja 25 db. sorsjegyet vásárolt és "... szó nélkül kifizette az érte járó öt forintot."

/39./

A tanítótestületek ülésének súlyát a terjedelmes napirendek is bizonyítják. A Fhér megyei Tanítótestület 1885. szeptember 16-án és 17-én Székes-Fehérvárott, a városház tanácstermében tartotta XI. nagygyűlését. Az első napon, délután 3 órakor az alábbi témákat tárgyalták meg:

- * 1. Elnöki megnyitó és jelentés a tanítótestület múlt évi működéséről, történetéről és jelen állapotáról.
2. Az 1884/85. évről a pénztári számadás s a pénztár megvizsgálására kiküldött bizottság jelentésének felolvasása.
3. Az Eötvös-alap gyűjtő-fiók-bizottsága által beterveztett számadás felolvasása.
4. A tanítók országos árvaházára eszközölt II. gyűjtésünk számadásának bemutatása.
5. "A nők a társadalomban" Előadó: Hauptmann Dezső úr, székesfehérvári tanító.
6. "A népiskola és a közegészségügy" Előadó: Vida Dezső úr, székesfehérvári tanító.

7. "A méhészetről elméletileg és gyak. mutatványokkal."

Előadó: Kócsi Mayer Gyula úr, ráczkereszturi főtanító."

A tanítói gyűlés második napján reggel 9 órakor kezdődött a tanácskozás.

Napirendjei: folytatólagosan

" 8. A tanítótestületi könyvtárnok jelentése.

9. A jövő évi nagygyűlés idejének meghatározása.

10. A sárbogárdi járási körnek a tan. árvaház -s nyugdíj-törvény ügyébeni beadványa.

11. "Milyen legyen az ismétlő iskolások könyve falun, s milyen a városban." Előadó: Herder Károly úr, nagyhantosi főtanító.

12. "A természetrajz tanításának anyaga és módszere a népiskolában." Előadó: Petres József úr, székesfehérvári tanító.

13. "A felnőttek oktatása a magyar beszéd elsajátítása érdekében" Előadó: Varga László úr, moóri ig.tanító.

14. Indítványok.

15. Tisztújítás.

16. Az 1886. évben tartandó III. orsz. képv. tanítógyűlésre két képviselő választása. " /40./

A tanítói testület ülését Göbel János György tanítótestületi elnök eredményesnek tartotta és a kitűzött napirendek megtárgyalásának végén a kétnapos tanácskozást bezárta.

A népiskolai tanítók a társadalmi rend kiszolgáltatottjai voltak. Alkalmazásuk feltétele volt az uralkodó osztály, az egyház szolgálata. Ennek ellenére ahol csak lehetett, a haladás ügyét szolgálták. Az egyesületbe való tömörülés védelmet jelentett számukra, a kiemelkedő harcos egyéniségek bátorságra, elszántságra ösztönözték a tanítókat. Gárdonyi Géza "A néptanító és az úri osztály" című írásából olvashatjuk: "Az úri osztállyal szemben ne legyen a tanító szolgálai alázatosságú, inkább legyen büszke, és legyen mintegy a homlokára írva, hogy a néptanító a legtiszteltebb hivatalka a társadalomban, aki méltán foglal helyet a vidéki intelligens körében. Azért, hogy a tanítón háromforintos kabát van, egy másik úriemberen pedig nyolcforintos, nem tartozik az egyik kabát a másik iránt meghajlással. De ha annak az úri embernek más érdeme nincsen, a tanítónak pedig vannak a haza és a község szellemi érdekeinek emelésében érdemei, akkor a 8 forintos kabát nem tudom mi joggal kívánhatná a tanítótól, hogy meghajoljon előtte." /40/a/

A II. országos és egyetemes tanügyi kongresszuson Földes Géza a tanítók kiszolgáltatottságáról beszél: "Kivánjuk..., hogy az iskola felett való rendelkezés joga a fenntartót csak addig illesse meg, míg a tanítás ügyére befolyást nem gyakorol. A tanítás ügyére befolyást csupán csak az állam gyakoroljon, senki más." Felteszi a jogos kérdést "ha papot eltartja az oltár, nem jogos kívánság-e, hogy a tanítót is tartsa el a katedrája?

Reformtörekvésünk egyik sarkalatos pontja ... az is, hogy a tanítónak adjanak állásához és képesítéséhez mért illő fizetést." /40/a./

A lelkesítés jó talajba hullott. Az akkori haladó pártokban, mozgalmakban is elől jártak a népiskolai tanítók. Igaz, mozgalmi tevékenységüket az uralkodó osztály nem nézte jó szemmel, sőt a hatalom erejével tiltotta azt. A Magyar Tanácsköztársaság előestéjén, a haladó eszméket hirdető tanítók a törvény szigorával dacolva végezték "lámpási" küldetésüket. A Fejér megyei alispán jelentéséből tudjuk, hogy 1918-ban "a tanítóóság ingatag magatartásáról minteg 100 fegyelmi vizsgálat tanuskodik."

Megyénk szülötte Velinszky László /40/b./ tanító haladó, demokratikus, forradalmi tevékenységét az alispán a következő szavakkal ítélte el: "Már az 1918. évi októberi forradalom, később pedig a proletárdiktatura idején a tanítóóság Velinszky László székesfehérvári községi elemi népiskolai tanító, később művelődési megbízott hatalmába került, aminek az iskolák belélete vallotta kárát."

TÁRGYI FELTÉTELEK

Kolossváry Miklós, tanfelügyelő 1870. decemberében a Fejér megyei Tankerületi Iskolatanácsa nevében 194 iskoláról, 244 rendes és 54 segédtanítóról, azaz 298 nevelőről ad számot, a megyei Bizottmánynak. Száz év alatt /1770-1870./ a megye területén az iskolák száma megkétszereződött, a tanerő létszáma háromszorosára nőtt. Ha a számszerű adatokat tovább elemezzük, akkor világosan ki-

tűnik, hogy az 1841-42-es összeírás 166 iskolája és az 1870. évi jelentés 194 iskolája közötti különbség, 28 iskolaalapítást mutat. Ez még akkor is 21 új iskola keletkezését jelenti a 26 év alatt, ha figyelembe vesszük azt, hogy 1868. és 1870. között 7 közös iskola épült. A 21 iskolának több mint a felét az izraelita hitközségek alapították. A zsidó iskolák egy-egy falu, vagy mezőváros harmadik iskolájaként kezdenek működni; Abán, Adonyban, Alapon, Baracskán, Bicskén, Cecén, Csapdiban, Dunapentelelén, Etyeken, Felcsuton, Kápolnásnyéken, Lovasberényben, Rácalmáson, Sárbogárdon, Sárkeresztúron. /41./

Az 1870-es tanfelügyelői jelentés a meglévő iskolák állapotáról és felszereltségéről a következőket állapítja meg:

- jó karban van	45 iskola,
- megfelelő karban van	112 iskola,
- rossz karban van	37 iskola.

A népoktatás elmaradottsága egyre sürgetőbbé tette a népoktatási törvény végrehajtását, az elemi tanodák felállítását. Fordulatot jelentett a magyar közoktatásban a községi iskolák létrehozása. 1870-ben községi iskolák alakultak: Doboz, Dunapentele, Ercei, Martonvásár, Moór, Ráczalmás és Ráckeresztur községekben. A községi iskolák alapításához, községi iskolává váláshoz a községek, mint fenntartók, állami segílyt kaptak. E támogatás mellett sem ment simán az iskolahálózat növelése. Bodméről például visszavonták a 800 Ft állami támogatást, mert

a községi vezetők a felekezeti iskola fennmaradása mellett döntöttek. O-Barakon és Pusztazámoron még ez időben csak rendezés alatt van a községi iskola.

Az 1868. évi XXXVIII.tc. 44.§-a értelmében közös iskola még felállítandó "... volna Bicske, Csabdi, és Kajászószentpéter községekben, -de többszöri felszólításra, sőt az illető járási tisztviselők közbenjárásával sem lehetett még az iskolaszék megválasztását sem eszközölni."

A legelmaradottabb volt az iskoláztatás helyzete a pusztákon, tanyai településeken. Az 1870-es jelentés szövege teszi, hogy "... felállítandók volnának továbbá tanyai iskolák:

- Káloz mezővároshoz tartozó Hatvan és Udön pusztákon,
- Sárosd községhez tartozó Csillagmajor, Jakabszállás és Pusztasárosd településeken,
- Sárbogárd községhez tartozó Körtvélyesen és Töbörzsökön,
- Abárhoz tartozó Báránd, Kajtor,
- Seregélyeshez tartozó Selymes, Szerecsen, Börgönd,
- Bicskéhez tartozó Tornjó, Ujmajor, Kisnémetegyháza,
- Gánthoz tartozó Kápolna,
- Velencéhez tartozó Tükrös,
- Polgárdihoz tartozó Cséri,
- Pákozdhöz tartozó Csala, Kisfalud, - valamint Baracs, Hard, és Alsó-Szentiván pusztákon." /42./

A felekezeti iskolák közös, községi iskolává történő átszervezésével egyidőben, új iskolák megépítésére volt szükség, különösen azoknál a kis településeken, ahol korábban iskolaépület nem volt. Az új iskolák alapításával elsősorban csak a községekben találkozunk. Lovasberény, Zámoly, Kajászószentpéter községek 1870-ben kaptak új iskolát. Néhány esetben arra is találunk példát, hogy egy-egy haladóbb gondolkodású főúr létesített birtokán elemi iskolát, mint például gr. Eszterházy Mórész Forna pusztán. A tanfelügyelő újabb uradalmi iskolák építését említi Bothon: gróf Sándor Mórész által és Börgöndön gróf Cziráky János által.

A magyar királyi tanfelügyelő, látogatásai alkalmával nemcsak a tankötelezettség betartását, a tanulmányi előmenetelt szorgalmazta, hanem szót emelt iskolaépítési ügyekben is, hiszen még 1874-ben is jelentős azon tankötelesek száma, akik tanoda híján nem járhattak iskolába. Az 1874. évi értékelésből kitűnik, hogy a tanfelügyelő a 141 községből és pusztából 95 települést látogatott meg. A hiányosságokra minden esetben felhívta a községek, az egyházi főhatóságok figyelmét. Azok pedig nyomban továbbították a panaszt, illetve az észrevétel orvoslására mozgósítottak: "... nem volt eset, hogy a megkeresett főhatóság a legnagyobb előzékenységgel fel ne hívta volna alattas közegeit a tanodákban észlelt hiányosságok javítására. "A tapasztalt jóindulat mellett azonban a tanfelügyelőség kívánatosnak látná, "... hogy a rendelet,

vagy a törvény 4. §-át nem teljesítő előljáró általuk - a megye összes tisztikara - feleletre vonatnék, csak így lehetne reményleni, hogy a nevelési törvény az előljárók által több eréllyel foganatosítatnék.* Erre a megjegyzésre azért volt szükség, mert a felügyelő azt tapasztalta, hogy a jószándékú felhívást, figyelmeztetést az előljáróság részéről nem követte következetes ellenőrzés, így a végrehajtás késett, vagy elmaradt.

Örömmel számol be a jelentés arról, hogy az ország összefogása, az elemi oktatás előmozdítása érdekében újabb iskolaházakkal gyarapodott a magyar közoktatás, "... minthogy Magyaralmáson, Keresztesen a reformátoroknál, Bodmérön egy községi, Szentágotán, Bárádon az alapítványi jószágokon* új tanodák épültek. /43./

Építés alatt van a seregélyesi római katolikus, - a rácalmási, pusztazámori községi, - és a seregresi református iskola. Hatvan pusztán kilátásban van az iskola építése "... gr. Zichy Edmond úr által.* A bárándi és a hatvani pusztán felállítandó iskolák által, közel 200 tanköteles fog oktatásban részesülni.

A törvény "... 23. §-a és 44.§-a értelmében a községek által építendő iskolák iránt tárgyalás kezdett meg Baracskán, Baracson, Bicskén, Nagy Perkátán, Alsó Szentivánon és Rétszilkesen.* /44./ Sajnos nem minden esetben jutottak tovább a puszták tárgyalásnál. "Ott hol az 1868. XXXVIII.tcz.23. és 44. §-ainak alapján intézkedni lehet, a tárgyalások már folyamatban vannak, sajnos azonban, hogy

ott, hol emellett tetemesebb államegélyre lenne szükség, az ország jelen pénz viszonyai között javításra egyelőre gondolni nem lehet." /45./

A tankötelezettségi törvény maradéktalan végrehajtását a tárgyi feltételek hiánya, illetve lassú fejlődése is késleltette. Az első állami iskola alapításával csak 1882-ben találkozunk. 1890-ben készült jelentés is csupán két állami iskoláról ad számot. A községi iskolák mennyiségében fokozatos emelkedés figyelhető meg. A népoktatási törvény megjelenésétől 1890-ig 62 községi iskola alapítása mutatja a fejlődést. A fellekezesi iskolák száma /1900-1904 éveket kivéve/ lassan csökkent, de ebben az időben még a magyar közoktatás bázisát a fellekezesi jellegű iskolák jelentették.

Az iskolák alapítása nélkül nem lehetett szó a tankötelezettségi törvény végrehajtásáról. A szánezorú gyarapodás igen lassú ütemű volt, sőt 1911-től a háborús viszonyok miatt az iskolák száma csökkent. Országosan is hasonló volt a helyzet. A törvény megjelenésétől a századfordulóiig 2669 tanoda jött létre. Az előző világháború előtt viszont csak 1090 iskolával volt több, mint a népoktatási törvény megjelenésekor. /4.sz.melléklet./

A jelentősenek tűnő eredmények nem oldották meg a népoktatás teljes kiterjesztését, hiszen több településen egyáltalán nem volt iskola, vagy az iskola csak egyetlen

tanteremből állt. A törvény megalkotója 1870-ben alapos felmérés után jelenti az országgyűlésnek, hogy "Királyhágón" innen 1367 községben "nincsen semmi iskola". Egy "négyzet mérföldre 2,9 és 1000 lakosra 1,0017 iskola jut". /45/a/. Fenntartási gondok miatt a községi iskolák száma 1900-tól kezdve fokozatosan csökkent. A magán iskolák alapítói is hozzájárultak ahhoz, az országos méretű erőfeszítéshez, mely a gazdasági helyzet, a huzavona ellenére is a közoktatás fellendítését szolgálta. A megyében magán elemi tanoda működött Moórott 24 leánytanulóval, egy rendes és egy óraadó tanítóval. A tanoda megnyitására Reider Anna kapott engedélyt.

"Pocsik Teréziának Rácalmásan egy gyermekkert alakítása engedélyeztetett." Ez utóbbit a megye pártfogásába ajánlja a tankerületi iskolatanács.

Valószínű engedély nélkül is működtek magán tanodák, a megyében, mert a tanfelügyelő 1874. évi jelentésében ezt olvashatjuk: "... a többi engedély nélkül létező magán tanodák bezáratása iránt a nagyméltóságú közoktatási miniszter úr feliratilag felkérte." /46./ Érdemes megjegyezni, hogy a moóri és a rácalmási gyermekkert mellett három kisdedovoda is működött a megyében, Csákvárott, Nagy Perkátán és Lovasberényben 290 látogatóval. Az ovpdák fenntartására 1880-ban 810 forintot fordítottak.

Az iskolák építése nem mindig jelentett számszerű gyarapodást, ugyanis az elavult, összedőlt épületek helyébe is újakat kellett építeni. Így a fejlődés inkább a mi-

nőségben mutatkozott. A tantermek számának gyarapodása sem állt arányban a tankötelesek számával. Az 1883. évi jelentés tanterembővitést sürget Moórott, Sárbogárdon, Baracskán, Szabadbattyánban, Lovasberényben.

A tanfelügyelő jelentése szerint szép sikerrel alkalmazták a váltakozó tanítást, a gróf Zichy család által fenntartott pusztai iskolákban. Az iskolatanács kéri a tekintetes megyei Bizottságot a váltakozó tanítás - "mely viszonyainknak igen megfelelő" - meghonosítására és a járási tisztviselő urak által való támogattatására.

A felekezeti iskolák /5.sz.melléklet./ zömét a római katolikus és református iskolák adták. A felekezeti iskolák közül a "... törvény kívánalmainak minden tekintetben megfelelőeknek mondhatók: a bicskei római katolikus és református, a lovasberényi római katolikus, református és izraelita, a tabajdi református, a pátkai, - magyaralmási, - szabadbattyáni- és előszállási római katolikus, a pölgárdi, soponyai református és a móri izraelita iskolák." /47./

Az 1884-85-ös tanév 227 iskolája közül a községekben 179, a pusztákon 48 iskola működött. Megközelítően 810 lakosra jutott egy iskola. A tanévértékelő jelentés szerint ez igen kedvező eredmény, hiszen több kisebb pusztán és tanján még mindig nincs iskola. Az iskolaépítés nehézségeiről így ír az 1885. november 15-én készült tanfelügyelői számadás: "Végre 1869-től 1885-ig bezárólag 35 helyen szerveztett egészen új iskola." /48./

Az 1890-91. tanévet értékelő megyei jelentés iskolák megszűnéséről, alapításáról ad számot. Megszűnt az iskola Cséri pusztán és József-majorban. Ez utóbbi helyen a tankötelesek hiánya miatt. Inotán egy római katolikus "elemi vegyes iskolát" zártak be, "minthogy a tanító onnan eltávozott." Kis Perkáta községben a római katolikus "elemi vegyes iskola" azért szűnt meg, mert a "leány gyermekek onnan a Nagy Perkátán lévő apácza zárdába jártak." Szünetelt a tanítás a felcsuti izraelita elemi vegyes iskolában, a "hitközség szegénysége miatt." Megszűnt a magániskola Bicskén és Ercsiben, "minthogy az illető tanítók onnal eltávoztak." Új iskolák megnyitására is sor került Jakabszálláson /községi/, Kis- és Nagy Lóok-pusztán, Kis Perkátán /róm.kat./, Abán /izraelita/.

Az alispáni jelentésben olvashatjuk, hogy egy-egy pusztai iskola "évenként" szünetelt, mert a tankötelesek száma igen alacsony volt.

A "Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Magyar Királyi Miniszter Ur" Fejér megyében Herczegfalva községhez tartozó szőlőkben, Ráczalmáson, Tárnokon, Sós-kuton és Moórott "államiskolának szervezését mondta ki." A tanfelügyelő levélben kérte a megye alispánját, hogy államkölcsönnel segítsék a községeket, mert azok "önerőből" az iskolákat megépíteni nem tudják. A kölcsön leteltével az iskolák állami tulajdonba kerülhetnek. Mivel a megyében több községet érintett a kölcsön igénylése, a felügyelő javasolta, hogy a kölcsönt a megye vegye fel és adja ki a községeknek.

Az alispán a kérelmet a javaslattal együtt 1898. december 21-én elutasította.

Indokai: - "A kölcson felvételek és az építkezések ellen-
őrzésére sem ember, sem pénz nincs.

- "A vármegye hitele semmivel sem lehet több,
mint a községké, mert biztosítékul mit sem
tud felmutatni." /48/a./

A népoktatási törvény megvalósulását még a század-
fordulón is a feltételek hiánya gátolta. A Népszava 1900.
szeptember 11-i száma "A népnevelés" címszó alatt az is-
kolák hiányát teszi szóvá: "... mint minden évben, az idén
is sok ezer szegény gyermek kiszorult az iskolából, mert
kevés az iskola. Súlyosabb és indokoltabb vádat alig lehet
a kormány és az uralkodó polgári osztály szemébe vágni,
mint azt, hogy a saját alkotta törvényeit sem tudja, és
nem is akarja végrehajtani... Iskolák helyett kaszárnyá-
kat, börtönöket és templomokat építettek!" /48.b/

Az állami iskolák alapítását akadályozták a meg-
szabott feltételek is. 1907-ben a Fejér megyei alispáni
jelentés szerint "a baracsi községi iskola állomosítása
és fejlesztése, valamint a nagyperkátai izraelita iskola
állomosítása sürgős szükségét képez, ehhez képest kívána-
tos volna, hogy az iskolák állomosítása, illetve állami
iskolák felállításánál a feltételek könnyíttessenek és
pedig ne csupán oly helyeken, ahol azt fontos nemzeti
érdekek kívánják, hanem oly helyeken is, ahol a községi

lakosság szegénysége miatt nem képes a törvény követelményeinek megfelelő iskolát fenntartani." Ahol volt pénz, ott a fejlesztést végrehajtották. /Nagyláng, Lovasberény/. Dunapentelén egy 6 tanítós községi iskola és egy felekezeti iskola megszüntetésével, egy 8 tanítós állami iskola létesült. Érden egy 5 tanítós községi iskola helyébe egy 8 tanítós állami iskola lépett.

Sóskúton szintén megszűnt az 5 tanítós községi iskola, és egy 6 tanítós állami iskola nyílt meg. Százhalombattán egy 2 tanítós római katolikus iskola, Timár-pusztán egy 1 tanítós uradalmi iskola, Előszálláson egy vándortanítós 2 tantermű iskola "állíttatott fel."

A vallás és közoktatásügyi miniszter úr állami iskolák felállítását mondta ki "Alsószentiván, Baracs, Diósd Ráckeresztúr" községek részére. Minden remény adott - írja az alispán - hogy ezek az iskolák 1909-ben "megnyithatók lesznek". Az említett iskolák csak 1910-ben kezdhették meg működésüket, mégpedig Alsószentivánon 2, - Baracson 4, - Diósdon 2, - Ráckeresztúron 6 tanítóval.

Az 1911. évi alispáni jelentés szednt a kislángi római katolikus és református - a tarnócza-pusztai római katolikus - a sárbogárdi római katolikus, - a sárszentágotai római katolikus - a szolgaegyházi községi iskolák államosítása "elvben engedélyeztetett, s a tárgyalások folyamatban vannak." 1912-ben a kislángi, a tarnóczai és a szolgaegyházi iskolák államosítása megtörtént. /A községek nem tudták a fenntartás költségeit fedezni./

Folyamatban van a sárbogárdi, a sárszentágotai, a Herczegfalva-öreghegyi és a daruhegyi állami iskolák szervezése - írja az alispán. Az állomositás ezen iskoláknál - a sárbogárdi kivételével - 1913-ban megtörtént. Sárbogárdon a 2 tanító állami iskolát nem tudták megszervezni "elhelyezés és fedezet" hiányában. Bérlet útján sem indulhatott be az iskola, mert a községben "még csak tűrhető bérhelyiség sem volt". Tác községben és a hozzátartozó Föveny-pusztán 1914-ben állami kézbe került az "1-1 tanító" iskola és a kor igényeinek megfelelő "iskolaház" épült. Érd-Simon-pusztán 1916-ban történt iskolafejlesztés. Ide jártak az elvirai és benta-pusztai gyermekek is.

Az iskolák többségében magyar nyelven folyt az oktatás. Néhány helyen, különösen a nemzetiségi községekben a magyar nyelvű oktatás mellett a nemzetiségi nyelv, mint "divatozó nyelv" is az iskola hivatalos oktatási nyelve volt. /6.sz. melléklet./

Az iskolák fenntartása, taneszköz ellátottsága

Az iskolák fenntartására fordított összeg igen lassan emelkedett. /7.sz.melléklet./ A községi adók 5 %-át a tanintézetek szükségleteinek biztosítására fordították. Az 1882-83. tanév értékelésénél utalást találunk arra, hogy a megye területén az egyenesadók 11 %-a jutott el az elemi tanodákhoz. A költségekből 5 forint 77 krajcár jutott egy tényleg iskolába járó gyermekre.

Ezek az eredmények csak lassú lépésekkel vitték előbbre a magyar közoktatás ügyét.

A népoktatási törvény megvalósítását azonban nem tekintette minden előljáró lelkiismereti kötelességének. A királyi tanfelügyelő 1886. február 4-én levélben keresi meg a megyei alispánját, s kéri intézkedését, ugyanis Pusztá-Vaszhelyen - a váli járásban - az iskolaadót az adókezelő elszikkasztotta. Elindult a levelezés a tanfelügyelő - az alispán és a váli járás főszolgabírája között. A huza-vona 1890-ig tartott, de a 443 forint 25 krajcárt nem tudták behajtani, mert a szikkasztó ismeretlen helyre távozott.

Az iskolaügyek hanyag kezelésével leginkább a községi előljárók körében találkozunk. A nemtörődömség és hanyagság "szép" példájáról tanuskodik az alispánhoz intézett tanfelügyelői levél:

"Nagyságos nádasdi Sárközy Aurél alispán úrnak

Helyben

A püspöki hatóságoknak a kormányhoz intézett megkeresése folytán a nagymélt. vall. és közokt.m.kir.Miniszter Úrnak 1888. évi 45330 számú magas rendeletével Etyek község, mint a rom.kath.iskolának az 1868. évi 38.tcz.25.§-ra értelmében fenntartója, köteleztetett, hogy a negyedik osztályt, melynek létesítése az 1888. évi február 2. tartott iskolaszéki ülésen elhatározott, de a község hanyagsága miatt elmaradt, az 1889/90. tanév elején állítsa föl és rendeltetésének adja át. Tekintettel arra, hogy Etyek község képviselő testülete a f. é. január 26. tartott ülésén a kijelölt időre a szükséges osztály felállítását elhatározta, tekintettel továbbá arra, hogy a nagymélt. vall. és közokt. m. kir.

Miniszter Urnak f. é. 13626 számú magas rendeletével a kellő ellenőrzést meghagyta: teljes tisztelettel fölkérem Nagyságodat, hogy egyrészt az 1876. évi 6. tcz. 21.§-a, másrészt az 1868. évi 22. tcz. 126.§-a értelmében, a nevezett község költségvetését felülvizsgálni, az esetleg szükséges megfelelő intézkedéseket megtenni és hivatalomat további eljárás végett az eredményről értesíteni méltóztassék." /49./

A kérelem 1889. szeptember 19-én iródott. Az alispán intézkedése nem maradt eredménytelen, mert a váli járás főszolgabírája 1889. november 1-én azt jelenti Sárközy Aurél alispán úrnak, hogy a negyedik osztály "... haladéktalanul megnyitni fog. A tanító megválasztására f. évi november 11-ik napja kitűzetett. "

A sok-sok nehézség árán felépült tanodák fenntartására tervezett összegek minden évben felhasználásra kerültek. Ez megmutatkozik az iskolák taneszköz ellátottságában és a tanításhoz szükséges feltételek lehetőség szerinti biztosításában. /8. és 9. sz. melléklet./ Egyes eszközök, szemléltetést szolgáló képek, táblázatok számának csökkenése az elhasználódásról tanuszkodik. A fenntartásra biztosított összeg azonban nem tette lehetővé a taneszközök folyamatos pótlását. Az 1883-ban készült jelentésből megtudhatjuk, hogy a törvény szerinti felszerelés még hiányzik 15 iskolánál. Igen figyelemre méltó, hogy kilencvennel kevesebb az iskolakönyvtár, mint amennyi a törvény szerint kívánatos lenne. A háziipart csak 11 iskolában oktatják.

Az 1889-90. tanévet értékelő tanfelügyelői jelentés, számvetésében megállapítja, hogy a törvénynek megfelelő felszerelés van 188 iskolánál, 54 iskolában pedig ezen szükséges eszközök nélkül folyik az oktatás.

faiskola	130	iskolánál volt,	nem volt	102-nél,
iskolakert	107	"	"	125-nél,
tornakert	118	"	"	114-nél,
könyvtár	149	"	"	83-nál,
háziipar	11	"	"	221-nél.

A századforduló tanévet elemezve az alispán az alábbiakat állapítja meg: "A népoktatási törvény 27. §-ában kívánt építkezési kellékeknek nem felelt meg 5 községi, 20 római katolikus, 11 evangélikus, református, és 1 ágostoni iskolai épület." 1904-ben sem volt jobb a helyzet, mert a jelentés szerint 7 községi, 20 római katolikus, 17 evangélikus, református, 2 ágostoni, 1 görögkatolikus iskolaépület nem felelt meg a törvényben lefektetett követelményeknek.

Az 1909. évi jelentés még mindig az iskolai eszközök hiányát teszi szóvá, majd megjegyzi, a "helyzet remélhetően változni fog, mert az 1907. évi XXVII. tv. alapján 1910. évi szeptember 1-ig, mint legvégső határidőig az iskolák a szükséges tanszerekkel feltétlenül ellátandók."/50./ Az ország többi vármegyéjében sem volt jobb a helyzet. Eötvös József miniszter az 1907. évi országgyűlési jelentésében a következőket mondja: "A létező tantermeknek is nagyobb része nemcsak hogy a törvényes kellékeknek nem felel

meg: de részint egészen avult, s rozzant, részint pedig oly sötét, szűk, alacsony, vagy nedves, hogy rendes viszonyok között sem közegészségügyi, sem pedagógiai szempontból nem volna megengedhető iskolául használtatásuk." /50/a./

Zigány Zoltán /1864-1921/ polgári radikális pedagógus "Népoktatásunk reformja" c. munkájában, az 1913. évi közoktatásügyi költségvetést elemzi és megállapítja, hogy "A főösszegek között a rendes kiadások 124.112.006 koronára rugnak, ami a magyar állam összes kiadásainak alig 6 %-át teszi ki. Ez a 6 %-os közoktatási büdzsé a legszegényletesebb vonása közé tartozik az egész magyar politikának. Így , ezzel a fukarsággal akarja a százados mulasztásokat és tévedéseket helyzehozni, a 49 % analfabétát, a majdnem egymilliónyi iskolakerülőt, a 79 %-nyi osztatlan, egytanítós, vegyes iskolát, a tizezrekre menő rosszul felszerelt, dűledező, zsúfolt iskolaputrit, s az éhező, elkeseredett, elnyomott tanítósgot ilyen csekély összeggel szeretné fölsegíteni, ellátni s a nemzeti kultúra szolgálatában eredményes munkára alkalmazni." /50/b./

Az anyagi eszközök hiánya az iskolák felügyeletét ellátók munkáját is nehezítette. A magyar királyi tanfelügyelő - miután segédtanfelügyelőt kapott - 1894-ben kérelemmel fordult Fejér megye alispánjához, hogy részükre hivatali helyiséget biztosítson "mivel aém a helyiségre, sem a fűtésre és a világításra az államtól semmi néven nevezendő átalányban nem részesül". Az alispán kurta vála-

szában elutasítja a kérelmet, azzal az indokolással, hogy "a megyei hivatalok is annyira zsúfoltan vannak elhelyezve, hogy immár beállott annak szüksége is, hogy a királyi törvényszék telekkönyvi apparátusának kihelyezése iránt a közigazgatási hivatalok célszerű elhelyezése érdekében lépéseket tegyenek." /50/c./

A tanulók között elharapódzott a trágár beszéd, a "káromkodás rút szokása, s úton-útfélen mennyi tanköteles gyermekkel találkozik az ember szivarral a szájában." - írja a tanfelügyelő 1894. január 13-án az alispánhoz intézett levélben. Mellékelve felterjeszti a "fehérmegyei tanítótestületnek 293/892/3. számú folyamodványát hivatalos tisztelettel", hogy a "tanköteles gyermekek káromkodását és dohányzását eltiltó, illetőleg kellő szigorral való büntető szabályrendeletét, a törvényhatóságnak adott jogánál fogva alkotni és életbe léptetni méltóztassék."

A szabályrendelet 1898-ban került megalkotásra.

"Szabályrendelet"

Az iskolai rend védelme tárgyában.

1. §.

Amennyiben súlyosabb beszámítás alá eső bűncselekmény nem forog fenn, kihágást követ el és 50 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő:

- 1./ a ki valamely nyilvános iskola tanhelyiségében a tanítás ideje alatt engedelem nélkül bemegy és a tanítást az által, hogy onnét az illető tanár tanító vagy helyettesének felhívására azonnal nem távozik, vagy szándékosan bármely más módon megzavarja;

- 2./ aki az iskola bármely helyiségében a tanulók előtt erkölcstelen, vagy oly kifejezést használ, illetve oly magaviseletet tanusít, mely a tanári vagy tanítói tekintélyt sérti vagy kisebbíti.

2. §.

Kihágást követ el és 50 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a szülő gyám vagy a tanulóra felügyeletet gyakorló más személy, aki a tanulóra vonatkozó jogos tanítói intézkedést tudva megghiúsítja, vagy a tanítványt az ily intézkedés iránt engedetlenségre rábírja.

3. §.

A pénzbüntetés a városi iskola alap javára fordítandó és behajthatatlanság esetén az 1879. XL. tcz. 22. 29. és 30. §-a szerint elzárásra változtandó át.

4. §.

A jelen szabályrendeletbe ütköző kihágások elbírálására illetékes hatóság:

- első fokban a járási szolgabíró;
- második fokban a vármegye alispánja;
- harmadfokon a miniszter

A büntető eljárás az ügyre nézve érdekelt tanár vagy tanító feljelentésére az illető tanintézeti igazgatóság felhatalmazása folytán indítandó meg."

Székesfehérvár, 1898. november 22.

A Szabályrendeletet "Álavármegye" alispánja is szeretné alkalmazni, ezért kért egy példányt Fejér megye alispánjától. A megyei alispán válaszában leírja, hogy még nem tudja megküldeni. a Szabályrendeletet, mert "ez idő szerint még kormányhatóságilag jóváhagyva nincs"

A tankötelezettségi törvény végrehajtása

A Fejér megyei tankerületi iskolatanács 1870. évi jelentése alapján a megye lakosságáról, a lakosság felekezeti szerinti megoszlásáról és műveltségbeli rétegműködéséről hű képet kapunk.

A megye területén 173.551 lakos élt, és pedig 86.602 férfi és 86.949 nő.

Vallásuk szerinti megoszlásban:

római katolikus	108.421 fő,
görög katolikus	5 fő,
görög keleti	752 fő,
ágostoni hitv.	5.129 fő,
helvét hitv.	53.897 fő,
nazarénus	18 fő,
izraelita	5.325 fő,
egyéb nem keresztény	4 fő. /51./

A megyei Bizottmánynak készült tájékoztató beszámol arról, hogy a megyében:

- az olvasni tudó férfiak száma 4.756 fő,
- az olvasni tudó nők száma 12.379 fő,

- olvasni és írni tudó férfiak	45.160 fő,
- olvasni,írni tudó nők	30.900 fő,
- olvasni és írni nem tudó férfiak	36,686 fő,
- olvasni és írni nem tudó nők	43.670 fő.

A jelentésből egyértelműen kiténik az az elszomorító tény, hogy a népoktatási törvény megjelenésének idején a megye lakosai közül 80.356 fő sem írni, sem olvasni nem tudott, tehát analfabéta volta a lakosság 46,3 %-a.

A népoktatási törvény megalkotására igen nagy szükség volt. A végrehajtást nemcsak a feltételek hiánya késleltette, hanem mint írják, "... a népben a művelődés iránti vágy még most is csekély lévén, a községi hatóságok a nevelés-ügy támogatása körül éppen erélyt nem fejtenek ki, - mert csak így magyarázható meg, hogy egyedül Ercsi mezővárosból a bejelentett mulasztások száma november és december hónapból meghaladja a kilencet; és hogy ilyen hanyag iskolás gyermekek szülői a törvényben előírt pénzbírsággal büntettetnének, arra alig fordult elő eset; igaz, hogy vannak olyan szegény szülők is, kik gyermekeiket a zord időben, ruházat miatt nem küldhetik iskolába, de ezek száma vajmi csekély; és éppen ezek érdekében kellene a hanyagokat büntetni, hogy a bejött bírságokból a szűkölködőket lehetne felruházni, kiknél a jóakarát megvolna, de a tehetség hiányzik." /52./

A népoktatási törvény megjelenését követő évben a tankötelesek 18,2 %-a a maradt távol a művelődéstől, iskola, tanító, vagy nem megfelelő ruházat hiányában. Egy évvel később már valamivel kedvezőbb a helyzet, csökken az iskolát

nem látogatók száma. A 30.141 ténylegesen iskolába járt tanköteles oktatásáról a 10. sz. melléklet ad részletes képet. Az oktatás feltételeinek javulása mellett is megoldatlan gondok sora jelentkezett. A megye 194 iskolájának 292 tantermében a zsufoltság miatt nem nyerhetett elhelyezést minden iskoláskorú gyermek. Az 1870-es évet értékelve, a tanfelügyelő elmondja, hogy a tankötelesek nem férnek el 55 római katolikus, 25 református és 4 ágostoni iskolában.

A törvény megvalósítása országosan is lassan haladt. Báró Eötvös József miniszter 1870. évi értékelő jelentésében elégedetlenséggel állapítja meg, hogy a tanköteleseknek csupán 49,83 %-a jár iskolába. Azt is bejelenti az országgyűlésnek, hogy az adatok sajnos nem teljesen hitelesek, mert Nyitra, Nógrád, Közép-Szolnok és Küküllő megyék legújabb népszámlálási munkálatai még "máig sem érkeztek be a statisztikai hivatalba, s másfelől a népiskolai kimutatások még 83 községből hiányoznak." Az eredménytelenség okait kutatva a miniszter megállapítja: "... a kormány törekvéseit is felette zsibbasztja

a/ a szülők,

b/ a községek, s a közönség, és

c/ a községi, s megyei hatóságok részéről

sok helyen és sok alkalommal tapasztalható közönyösség."

Nyári időben a tanodák elnéptelenednek. A tanfelügyelők

"tapasztalásai" s jelentései szerint a nyári iskoláztatás akadályai:

- a/ Egyik legáltalánosabb akadály a pásztorkodás, különösen a libaőrzés, melyre már 6-8 éves gyermekeket is használnak. A felvidéken pl. Árva, Turóc Trencsén megyékből 12 éves fiúkat is elküldenek Galiciába, s oda maradnak egész télíg.
- b/ Másik akadály az ebédhordás, ami miatt azonban reggel 7-10 óráig még iskolában lehetnének a gyermekek.
- c/ Harmadik ok a "mezei munkára ment szülőknél, otthon a kisgyermek őrzése." Számtalan helyen nemcsak a nyári, de a téli iskoláztatást is zavarja, s majdnem lehetetlenné teszi a tanköteles gyermekeknek "néhány mezei és főleg gyári munkára" történő alkalmazása. Egy-egy helyen az olcsóbb munkabér miatt több száz gyermek-napszámot használnak. /52/a./

Az iskoláztatást akadályozta a gyermekek ruhátlan-sága és a tandíj hiánya. Sokan "restellték" szegénységüket hatóságilag igazoltatni, pedig a tandíj alól csak ezáltal nyerhettek mentességet.

A Fejér megyei tankerületi iskolatanács az 1872-73-as és az 1873-74-es tanév eredményeit összehasonlítva megállapítja, hogy a

- "...tankötelesek száma 475-tel,
- az iskolába járók száma 443-al,
- a télen, nyáron járók száma 3.249-el,
- a tankönyvvel ellátottak száma 141-el,

az olvasni, írni megtanultak száma 9.794-el,
a képesített tanítók száma 16-al,
a nem képesítetteké 6-al,
a tantermek száma 25-tel szaporodott." /53./

Tanszerekre 7 forinttal költöttek többet, mint az előző tanévben. A szegény gyermekek segélyezésére fordított összeg 32 forinttal volt több, mint 1872-73-ban.

A "Munkás Heti-Krónika" 1873. január 26-i száma írja: "Magyarországon a "népiskola-köteles" gyermekek száma 2,5 millióra rúg, de ezek közül csak egymillió egyzáz-ezer helyezhető el a létesülő iskolákban. Ezer iskola berendezése igen hiányos. "A törvény értelmében berendezett iskolák száma 13.500, míg ezeknek 50.000-nek kellene lenniök." A tanítók hiánya 13.500 főre tehető. "Mi okból állanak így a dolgok?" teszi fel a kérdést, majd a választ is megfogalmazza: "mert csak azért alkotnak üdvös törvényt, hogy a papíron ragyogni lássuk; mert nem akarják megadni az iskolai épületek létesítéséhez, taneszközök megszerzéséhez és a tan-erők illő fizetéséhez szükséges költségeket; mert a milliók pompás sugárutakra, palotákra, kaszárnyákra, stb-re kellenek, hogy homályosítsák el a nép anyagi és szellemi nyomora ezen külső pompa által; mert népiskola-tanítóink rosszabb fizetést kapnak, mint a kormányhivatalok akármelyik legutolsó szolgája." /53/a./

A tankerületi iskolatanács 1874. évi jelentésében visszatekint a törvény megjelenése óta eltelt öt esztendőre és összehasonlítja az 1868. évi és az 1874. évi

"tanügyi viszonyokat".

	1869.	1874:
Összeirt tanulók száma		
6-12 éves	24.828 fő	22.906 fő,
12-15 éves	8.284 fő,	7.507 fő,
Összesen:	33.112 fő.	30.413 fő.
 Ténylegesen iskolába járt	27.107 fő,	28.798 fő,
Iskolába nem járt	6.005 fő,	1.615 fő,
 Iskolaépületek száma	207	223
Télen, nyáron járt iskolába	11.623 fő,	19.469 fő,
Tankönyve volt	19.209 főnek,	24.605 főnek,
Irni, olvasni megtanult	30.062 fő,	21.403 fő.
 Rendes tanítók száma	202 fő,	264 fő,
Segédtanítók száma	71 fő,	54 fő.

"Az egészet összefoglalva, esik 3,2 iskola egy mérföldre, egy tanteremre 92 gyermek, míg 1869-ben oktatásban nem részesült a tankötelesek 18,2 %-a. 1874-ben csak 5,4 %-a nem járt iskolába." /54./

A tankerület iskolatanácsa az eredményeket - melyek "nem jelentéktelenek" - elemezve szerényen megjegyzi: "Távol van tőlünk, hogy a felsorolt... eredmények kivívásában az érdemet magunknak tulajdonítsuk, az érdem elsősorban a nevelésügyi törvény megalkotójáé, dicsőült báró Eötvös Józsefé, ki hazánk törvényhozó testületével megalkottatá habár hiányoktól nem ment, de azért alapelveiben a kor színvonalán

álló nevelésügyi törvényt, mely a szabad versenyt megálla-
pitva munkásságra buzdít minden tényezőt, ki érezni kezdi
ama nagy felelősséget mellyel az útókor sújtaná, ha a meg-
kezdett uton haladni nem akarnának.*

A törvény megvalósítását segítette az a tény is, hogy a
megyében már korábban is fontos feladatnak tekintették a
közművelődést, mint a jelentés írja: "... működésünk meg
volt könnyítve az által is, hogy nem egy elhanyagolt terü-
letet találtunk, hanem egy már művelet alatt álló talajt,
melyen ernyedhetetlen buzgalommal mielőbb elérni lehet
azon irigylendő helyzetet, hogy a többi testvér-törvény-
hatóságok megyénket, mint példányképet fogják tekinteni."

E megállapításból következtetni lehet arra, hogy az ország
más megyéiben még siralmasabb volt a népoktatás helyzete,
mint nálunk.

Az iskolatanács kifejezi köszönetét a "tekintetes bizott-
ságnak a megtisztelő bizalomért", majd szerényen folytatja
"... engedje reménylendünk, hogy ha a közvárakozásnak meg
nem feleltünk ezt korlátozott hatáskörünknek, s nem köte-
lességünk iránt való közönynek tekintendi." /55./

A tankötelezettség végrehajtásának eredményeit és
hiányosságait mutatja az /11-12.sz.melléklet/ a számarány
is, mely szerint az iskolát nem látogató tankötelesek száma
7,5 %-ra csökkent az 1889-90-es tanévre. Ez az arány az
1869. évihez viszonyítva 10,7 %-os javulást mutat. A század
utolsó évtizedében és az 1900-as évek elején a tankötelezett-
ség végrehajtásában visszaesés tapasztalható. Az országos

helyzet ez idő alatt 2-4 %-os évi ingadozást mutat, kissé elmaradva a Fejér megyei eredményektől.

Hiányosnak találja a megye iskolatanácsa a "... leánygyermek neveltetését, amennyiben a legtöbb iskolában sem konyhakertészet, sem gazdaszat, sem a legszükségesebb kézimunkák nem taníttatnak, e hiányokon tanítónők alkalmazása leginkább segíthetne." Ez azonban csak úgy érhető el, ha a szolgabíró úrak legyőzik a "létező előítéleteket" és a királyi tanfelügyelőséget "egész készséggel támogatni fogják". Különösen hiányos a nőnevelés a középosztálynál. Ugyanis a jobbmódú szülők lányaik mellé házitanáítókat "kényszerülnek fogadni" a nevelésre, mert nincsenek nyilvános tanintézetek. Többen kényszerülnek ez okból leányaikat magánintézetekbe adni. Segítene a helyzeten, "... ha a tekintetes megyei bizottság a nagy méltóságú közoktatási miniszter úrnak a felsőbb nép vagy polgári iskolák felállítása iránt kiadott rendelete foganatosításánál kellő szigorral járand el."

Örvendetiesen vette tudomásul a megye iskolatanácsa "... Moór mezőváros képviselő testületének azon nyilatkozatát, miszerint ezen iskola javára 5 éven át, adója 5 %-át kétszeresen felajánlá." /56./

A 12-15 éves korosztály részére létrehozott ismétlődő iskolák látogatottsága igen hiányos volt. A tanulók tankönyvvel való ellátását nem tudták biztosítani. A szorgos mezőgazdasági munkák idején, különösen falun, a tankötele-

sok ezen csoportját vonták be leginkább a munkákba. Az iskolákat sem sikerült ellátni a tanterv szerint szükséges eszközökkel. "A törvényben előírt ismétlő iskolák berendezése különösen a heti 5 órai tanítás behozatala a tanfelügyelőségnek még mindig nem sikerült, az oktatás érdekében egyáltalán szükségesnek látott felragaszok által a lakosságot és a községek előljáróit az oktatási törvénynek a tan ingyyszer ismétlő iskolai kötelezettségére vonatkozó szakaszaival megismertetni."

A miniszteri tanterv szerint kiadott tantárgyaknak kellő terjedelemben való tanítása, még 1874-ben is sok kívánnivalót hagyott maga után. A királyi tanfelügyelő próbál magyarázatot keresni a törvény késedelmes végrehajtására: "... oka ezen hiánynak nem csak abban keresendő, hogy a nagyobb gyermekek több helyen csak 4-5 hónapig járnak iskolába, hanem abban is, hogy több tanító a miniszteri tantervet még át sem tekintette." Ebből adódik, hogy a tanítók jelentős része még mindig azt hiszi, hogy a beszéd és értelemgyakorlat a törvény szerint is különálló tantárgy. Mivel a tantervet nem tanulmányozták át kellően, "... az előírt tantárgyaknak az életre kiható hasznáról tájékozva sem lévén azt minden kedv nélkül tanítja, annak hasznáról a szülőket meggyőzni nem iparkodik, s így a gyermekekkel beelméztet néhány kérdést az előírt tantárgyakból, melyet a gyermek egyik tanévről a másakra elfelejt, s azt hiszi, hogy ő kötelezettségének ez által eléget tett." Egészen mellőzik a tanítók a "... gazdaságot, méhészetet, konyha-kertészetet, mely tárgyakból szerzett helyesebb fogalmak

a nép anyagi helyzetének javítására hatnának.* A környék igényeinek megfelelő gazdasági képzés így csak részben valósult meg. Az elméleti ismereteket nem lehetett összekapcsolni a gyakorlattal, mert a faiskolák helyét be sem "ezerezték", vagy azt más célra használják, mert a "... tanítók e tárgyakból kellő ismerettel nem bírnak."/57./

A gazdaságat célszerű tanítására javasolja a tanterület iskolatanácsa, "... hogy a kormány vándor szaktanítókat" alkalmazzon, a községek előljáróságai pedig "... felelősség terhe alatt köteleztetné a község területéhez mért faiskola és konyhakeetre alkalmas helyek megvásárlására." /58./ Ugyancsak a községeket terhelné kötelezően a "Falusi gazda" és "Népkertész" című folyóiratok megrendelése is. A testgyakorlatok törvénye szerinti tanítását nemcsak a szaktanárok hiánya késleltette, hanem a feltételek elégtelensége is. A népoktatási törvény megjelenése után öt évvel a legtöbb iskola még mindig nem rendelkezik megfelelő tornahellyel., és felszereléssel. A községeket kell felelőssé tenni tornahely kijelölésében és a legszükségesebb tornaeszközök felállításában - írja a tanfelügyelő. A testgyakorlat törvény szerinti helyes tanítása nemcsak a helyes testi "kifejlődés" előmozdítására hatna, hanem "... a védkötelezettség előismereteit már zsenge gyermekeknél tanítva azt eredményezné, hogy a fegyver alatti szolgálat idején a törvényhozó testület kisebb időtartamra szállíthatná le." /59./

A tanfelügyelő elégedetlensége, a törvény végrehajtásában mutatkozó türelmetlensége, a tanéveket értékelő jelentésében, a megye alispánjának, a megyei bizottmánynak tenniakarásával találkozott. Ennek köszönhető, hogy az 1885. évi tanfelügyelői jelentés szerint a megye iskolái közül női kézimunkát 18, - háziipart 12, - selyemtenyészést 3, - méhészetet 10 iskolában oktattak. "A háziiparból különösen: szalma, gyékény, papír és kosárfonás és kefekötés kielégítő eredménnyel taníttatott." /60./

Az 1876. januárjában készült iskolatanácsi jelentés sajnálatosan állapítja meg, hogy az iskolától távol maradó tankötelesek száma még mindig magas, sőt az előző évekhez képest némiképp emelkedett. "Ezen magában véve kedvezőtlen, s a múlthoz képest hanyatlást jelző eredményre nézve azon enyhítő felvilágosítással szolgálhatunk, hogy részint némely községben a tanköteles gyermekek nem megkivántató pontossággal irattak össze, részint pedig a pusztákon létező gyermekek összeírása, azok oktatása érdekében égető szükséggé vált intézkedések megtehetése céljából, az eddiginél sokkal tüzetesebben eszközöltetett, s minthogy ezen nagyobb számmal összeírt pusztai gyermekek oktatásban, vagy éppen nem, vagy csak igen gyérren részesültek, igen természetes, az iskolát nem látogatók számát tetemesen kellett szaporítaniok. De nem csekély része van még ezen kedvezőtlen arány megteremtésében annak is, hogy az általánosan tapasztalt tanítóhiány következtében, az oktatás néhány községben vagy egész éven át, vagy annak egy részében szünetelt." /61./

A népiskolák állításának lassúsága, a még mindig létező tanítóhiány, a tankötelezettség végrehajtásában meglévő hiányosságok késztették Eötvös József miniszter utódját, Trefort Ágoston vallás és közoktatási minisztert arra, hogy levélben forduljon minden megye, köztük Fejér megye törvényhatóságához is a "... népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. tcz." paragrafusainak maradéktalan végrehajtásáért.

A tanfelügyelők, a polgári községek, a polgári iskolaszékek megkapták a "... miniszteri utasításokat, az azokba foglalt szabályrendeletekkel együtt. "A miniszter ezen iratokat megküldte a megyei törvényhatóságnak is "... a végből, hogy azok tartalmát kiváló figyelmére méltatván, az utasítások minden pontjai végrehajtására nézve, melyek a népoktatási törvények értelmében a megye hatóságát, avagy a megye tisztségviselőinek közreműködését igénylik, avagy a törvény §-ai elrendelik, mindenkor a lehető legnagyobb buzgósággal és eréllyel lépjen fel, s nyújtson a tanfelügyelőnek segédkezet." /62./

A törvény a megyei hatóság és a közigazgatási bizottság teendőit kijelöli, ennek ellenére a miniszter nyomatékosan felhívja a figyelmet az 5.§.5.pontja és a 8.§-ban foglaltakra: "Az iskolák e külső ügyei között fő figyelmet érdemelnek és pedig felekezeti különbség nélkül:

- 1./ Az iskolai épületek felállítása, a meglévőknek kibővítése, jó karban tartása, kellő felszerelése,

- 2./ A tanköteles gyermekek minden évben pontos összeírása és iskolába járásra kényszerítése.
- 3./ Az iskolamulasztó gyermekek szüleinek /gyámjainak, gazdáinak/ kérlelhetetlen büntettetése.
- 4./ A tanítók kellő számban való megválasztása és fizetéseik kiszolgáltatása; - és mind ezekre való szigorú felügyelet.
- 5./ A megye területén lévő népoktatási összes tanügy rendezése, rendben tartása és fejlesztése."

A népoktatási törvényből adódó ezen feladatokat és az itt fel nem sorolt, a népoktatást előmozdító ügyet a törvényhatóság "csak úgy végezheti el kellő sikerrel", ha a rendelkezéseket nemcsak kiadja, de "azokat szigorúan és pontosan számoltatja." /63./

Fejér megye főjegyzőjének 1876. évi november 20-i jelentéséből olvashatjuk, hogy a miniszteri leirattal megküldött utasítások végrehajtására és az előírt teendők pontos és szigorú teljesítésére a járási szolgabírók "is utasítottak". Az utasítás ellenére iskolaügyünk nem sokat fejlődött. A "Munkás Heti-Krónika" 1879. február 2-i száma arról ír, hogy "az egyes helységekből lévő iskolák oly szűkek, hogy azok a tanköteles gyermekek felének sem adhatnak helyet, s ha hely volna, ott pedig a szülők nem gondolva az iskola-törvénnyel, gyermekeiket nem küldik iskolába..., mert a már évek hosszú során át tartó mostoha gazdasági viszonyok folytán képtelenek gyermekeiket ruházni, azokat tan-könyvekkel ellátni és érettek a tanpénzt megfizetni." /63/a./

A népoktatási törvény végrehajtásának útjában álló akadályok csökkentése, elhárítása érdekében a miniszter az 1876. évi törvény 8. §-ában, a népnevelési bizottságok megalakítását sürgeti. Fejér megye jegyzője jelentéséből kitűnik, hogy a megyei bizottság megalakítása érdekében az előkészületi munkák megkezdődtek,

- " a vallásfelekezetek előljáróságai a felekezetekről való választás eszközölésére, s az eredmény tudtuladására,

- a királyi tanfelügyelő pedig az állami, községi és vallásfelekezeti tanítók névjegyzékének, valamint az iskolalátogatásokkal megbizva levők neveinek bejelentésére felhívatni rendeltetvén."

A bizottság ezen "... adatok benyerése után fogja eszközöltetni." /64./

A megyei bizottsági közgyűlés 1877. május 7-én Székesfehérvárott megalakította "a népoktatás ügyének előmozdítására és fejlesztésére hivatott állandó népnevelési bizottság"-ot.

Tagjainak összetétele:

- a megyei bizottság által választottak	34 fő,
- vallásfelekezetek választottai:	1 fő,
római katolikus	1 fő,
református	1 fő,
evangelikus	1 fő,
görögkeleti	1 fő,
izraelita	1 fő,
- községi és vallásfelekezeti tanító	7 fő.

A határozat szól arról, hogy a megalakult bizottság szervezeti szabályzatát el kell készíteni, a határozatot pedig a királyi tanfelügyelővel ismertetni kell.

A bizottság megalakult, de érdemi munkát nem végzett. Az alispán 1880. májusában írja, hogy a megválasztott bizottság a "... hozzá utasított tárgy hiányában nem kezdte meg működését."

A megválasztott állandó népnevelési bizottság tehát csak névlegesen működött, de alapjában véve nem tett semmit a népoktatási törvény végrehajtásának meggyorsításáért. Még működési szabályzattal sem rendelkezett. A tétlenségből való kimozdulást segítette elő gróf Zichy Jenő indítványa, melyet 1880 május 3-án terjesztett a megyei közgyűlés elé.

"Tekintve, hogy az 1868-iki és 1876-iki népnevelési törvényeket minden czélszerűségök daczára, teljesen és tökéletesen végrehajtani országszerte nem sikerült, tekintve, hogy az csak is úgy érhető el, ha az összes társadalom azt megyénként, Népnevelési egyletek alakításával népszerűsíti, indítványozom: mondja ki Fejér megye Közgyűlése, hogy a Népnevelési egyletek eszméjét elfogadja; azt magáénak vallván átiratilag az ország összes törvényhatóságainak elfogadásra ajánlja. Ezen a saját területen létesítendő Népnevelési egyletek létesítésére egy bizottságot küld ki." /65./

Az indítvány - "... a megyei törvényhatósági közgyűlést meglepte; - némileg tájékozatlannak látszott lenni arra nézve, vajon minő álláspontot kívánnak az indítványozott egyletek a népiskolai törvényekkel szemben elfogadni. Némelyek fenyegetve hitték általuk a felekezetek önkormányzati jogait; míg mások a miatt látszottak aggódni, hogy az indítvány elfogadása tán a törvényesen fennálló rendszerrel való összeütközést vonhatja maga után." /66./ A megyei közgyűlés az indítványt csak elvileg fogadta el, s kiadta azt javaslattétel végett a megyei állandó népnevelési bizottságnak.

A megye alispánja az ügyet sürgetve látta és 1880. május 12-én kelt levelében tanácskozára hívta össze a bizottság tagjait. A tanácskozás ideje: 1880. május 31. délelőtt 10 óra.

Két napirendi pont megtárgyalásáról tanuskodik a meghívó.

1./ Elnök és jegyző választása.

2./ gr. Zichy Jenő indítványának megtárgyalása.

A bizottság első ülését jegyzőkönyvben örökitette meg.

"Jegyzőkönyv"

Mely felvétellett Székes-Fehérvárott 1880. évi május hó 31-én a Fejér megye területére nézve az 1876. évi XXVIII. tcz. 8. §-a értelmében megalakított állandó népnevelési bizottságnak tanácskozmányáról. Jelen voltak: Boné Géza alispán, Gróf Zichy Jenő, Boross Mihály, Venosz Imre, Kolossváry Miklós, kir. tanfelügyelő, Rozgonyi György,

Pellet Üdön, Molnár János, Wertheim Salamon, Neimann Sándor, Rácz János, Schifler Antal, Majer Károly, Krizsán János, Szente Pál, Ligeti József, Prokopius Pál, Gróf Cziráky Béla, Heiszler Győző, Varga László, Galler József, Rózsa Péter, Fénykövy Adolf, Feld Antal.

Alispán úr ő Méltósága megnyitván a gyűlést, mindenek előtt felszólította a jelen lévőket Elnök és Jegyző megválasztására. Elnöknek egyhanúlag megválasztott Boné Géza alispán úr, jegyzőnek pedig Göbel György János úr, Minthogy azonban nevezett úr nem tagja a megyei népnevelési bizottságnak, Kolossváry Miklós királyi tanfelügyelő úr felkérte, hogy őt a törvényhatósági közgyűlés pótlólagos megválasztás végett előterjeszteni sziveskedjék. Ez alkalomra pedig a jegyzőség ideiglenes vitelére Feld Antal plebános úr kért fel.

Alispán Ur Ő Méltósága elfoglalván az elnöki székét, Gróf Zichy Jenő úrnak a népnevelés ügyének fejlesztésére irányzott indítványát, - mely a folyó hó 3-án tartott megyei közgyűlés által 3763 szám alatt ezen bizottságnak javaslattétel végett kiadatott felolvastatván, a jelen volt tagokat nézeteik nyilvánítására kéri fel, minek folytán: Gróf Zichy Jenő úr a népnevelési egyletek alakítását égető szükségesnek tartván, indítványa elfogadását melegen ajánlotta.

Kolossváry Miklós úr az eszmét szinte magáévá teszi; annak czélszerű, sőt szükséges voltát kiemeli; egyúttal egy szűkebb bizottság kiküldetését hozza javaslatba, melynek

feladata volna a népművelési egyletekre vonatkozó tervezet készítése.

Rozgonyi György úr: helyesnek találja a szűkebb bizottság kiküldetését, de tekintetre kíván lenni a felekezetekre.

Majer Károly úr: jogi szempontból összeegyeztethetetlennek tartja a szűkebb bizottság kiküldetését, miután az 1876. évi 28. tcz. arról nem tesz említést.

Ligeti József úr: szem előtt óhajtja tartani az említett törvényt, de ez véleménye szerint nem zárja ki azt, hogy egy szűk körű bizottság ki ne köldethessék, mely tervezetet készíteni lenne hivatva; miután az, nem a törvényhatósági képviselőtestületnek, hanem a népnevelési bizottságnak terjesztendi be javaslatát, hol azután az megvitattatván, azt magáévá teheti vagy elvetheti, és mint saját véleményét terjeszti be a közigazgatási bizottsághoz.

Boross Mihály szerint a népnevelési egyletek célja az iskolára, de még inkább a családi életre hatni, hisz e kettőnek egymással karöltve kell járnia.

Ezek után az Elnök úr feltevén a kérdést, vajon egy szűkebb körű bizottság kiküldessék - e a népnevelési egyletek tervezetének kidolgozása végett, e tekintetben nyilvánult egyet értés alapján a szűkebb körű bizottság

tagjaivá megválasztattak:

Gróf Zichy Jenő úr Elnöke alatt Kolossváry Miklós,
Pellet Ödön, Prokopius Pál, Boross Mihály, Ligeti József,
Göbel György János urak, az utóbbi mint jegyző.

Ezen szűkebb körű bizottság felhivatik, hogy Gróf Zichy Jenő
úr által bővebben kifejtendő indítványa érdekében behatóan
tanácskozáván, a szóban forgó egyletek életbe léptetésére
és működéseik sikerére vonatkozó, részletes kidolgozandó
javaslatát mielőbb ezen népnevelési bizottság elnökéhez,
megyei alispán úrhoz tárgyalás végett nyújtsa be.

Boné Géza sk.

alispán, mint elnök

Fedl Antal sk.

ideigl.jegyző " /67./

A népnevelési bizottságból kiküldött szűkebb bizott-
ság 1880. július 18-án elfogadta a tervjavaslatot, mert
meggyőződött arról, hogy az indítvány értelmében életre
hivandó népnevelési egyletek "senkire nézve nem sérelmesek",
hogy semmiféle törvényesen fennálló intézménnyel összeüt-
közésbe nem kerülnek, sőt "ellenkezőleg, mennyiben általok
csakis a népiskolai törvények gyorsabb keresztülvitele
céloztatik, a tervrajzot pártolólág határozta átteni a
népnevelési bizottság plénuma elé." /68./

A huza-vona, az egyet nem értés, a szabályzat -
tervezet elkészítésében is jelentkezett. Az állandó nép-

nevelési bizottság 1880. augusztus 14-én tartott ülésén már nem a részletesen kidolgozott javaslatot, hanem rendszeres alapszabályokat kívánt maga előtt látni.

Nem csoda, ha Gróf Zichy Jenő, a szűkkörű bizottság elnöke, az indítvány előterjesztője, a népoktatás jeles szószólója tiltakozik az újabb kívánságok ellen. Véleménye szerint a tervrajz a fontos és azt minden megye fel tudja használni. A tervrajz elkészítése után mód van az alapszabály elkészítésére, ez azonban nem lehet sablon.

Lehetőséget kell adni a megyéknek, hogy önállóságuk és saját igényeik és lehetőségeik figyelembe vételével készíthessék el a tervrajzra épülő alapszabályt.

A gróf állítása bizonyításul br. Eötvös József-re hivatkozik "Minőn boldogult br. Eötvös József 1867-ben az általa indítványba hozott népnevelési egyletek tervrajzát kibocsátotta, igen bölcsen jegyezte meg: "tervrajzomban a világért sem változhatlan szabályokat akarok adni, melyeket egyedül el, vagy el nem fogadni lehetne; csupán tájékoztatást szándékozom abban nyújtani az egyletek iránti nézeteim és javaslataim felől." Ugyanez áll az általam készített, s az albizottság által elfogadott tervrajzról is."

A megyei bizottság 1880. augusztus 18-án rendkívüli ülést hívott össze és elfogadta a javaslatot a népnevelési egyletek

"Fejér megyei népnevelési egylet"

oim alatt való létrehozására és az egyletet megalakította. A rendkívüli ülés arról is határozott, hogy az egyletek

alapszabálytervezetét az állandó népnevelési bizottság dolgozza ki és a magyar királyi belügyminiszter úrhoz jóváhagyás végett terjessze fel.

A közgyűlés arról is határozott, hogy amennyiben tervezet a belügyminiszter, "... a haza törvényhatósága által méltánylatra találva a népnevelési egyletek népszerűsítetnek és általánossá válnak, ez okból a tervezett egyletekre vonatkozó tervrajz hasonló iránybani intézkedés végett az ország összes törvényhatóságának pártoló átírat kíséretében megküldetik."

A nevelési egyletek tervrajzát gróf Zichy Jenő elkészítette. Az általa vezetett bizottság összeállította az egyletek alapszabály tervezetét, melyet a magyar királyi államtitkár 1881. március 10-én záradékkal elfogadott és visszaküldte a megyei bizottságnak. /13. sz. melléklet./

A népnevelési bizottság megyei közgyűlése 1881. május 2-án tartott ülésén határozatot fogadott el arra, hogy az alapszabály másolatát az ország összes törvényhatóságának meg kell küldeni.

A népoktatási törvény végrehajtása még 1880-ban is sok kívánnivalót hagyott maga után. Az éves jelentésekben mutatkozó pontatlanság, a községi és járási vezetők gondatlanságáról árulkodik,

A királyi tanfelügyelő - egyben királyi tanácsos - méltatlankodva fejti ki elégedetlenségét 1880. évi jelentésében, mert a község bírái a statisztikai adatokat pontat-

lanul közölték, annak ellenére, hogy a Közigazgatási Bizottság a kiküldött rovatos íveket utasításokkal látta el. Nem teljesítették például a "... házankénti összeírást, ... a bejelentett ismétlő tankötelesek száma nem volt arányban a mindennapi iskolát látogatni tartozók szám-arányával." Nem mutatták ki azt sem, hogy a "... tanyákon és pusztákon összeírt tankötelesek, nem, kor és vallás szerint hol jártak iskolába."

Több helyen a tankönyvekre vonatkozó rovatokat "... határozatlan számnévvel" töltötték ki.

A tanulók tankönyvvel való ellátottsága igen kedvező képet mutat. Míg 1869-ben az iskolába járók közel 30 %-a volt kénytelen nélkülözni a tankönyvet, addig 1890-ben már a tanulók 94,3 %-a tanulhatott tankönyvből. /14.sz.melléklet./ A tanulók tankönyvvel való ellátása az 1900-as évek elején sem volt jobb, sőt az iskolába járók 7-8 %-a könyv nélkül kényszerült az ismeretek elsajátítására. Az országos helyzetkép csaknem megegyezett a Fejér megyei ellátottsággal.

Hiányosságként említi a tanfelügyelő, hogy a mulasztott napok száma sem pontos, mert az megegyezik a mulasztók számával. Nem adtak tájékoztatást arról, hogy a másodfokú hiányzásokért kirótt büntetésből hány forint folyt be. A kimutatás 2193 iskolába nem járó gyermekről szól. Valóban csak 1846 tanuló maradt távol az iskolától, mert 347 fő a város területén tett eleget a tankötelezettségnek. Eredmény-

ként említi meg a tanfelügyelő, hogy az 1878/79.-es tanévhez viszonyítva 352 fővel nőtt a tankötelesek száma, de ez az emelkedés nagyjából a pontosabb összeírás eredménye. Ugyanis egy-két puszta lakosok már korábban is fogadtak tanítót, de ez az előző években nem lett kimutatva.

Az iskolai mulasztások száma rohamosan nőtt. Több településen elérte, sőt meghaladta tanulóként a 30 félnapot. Különösen sokat mulasztottak a tanulók:

Abán	13.066	mulasztási eset,	
Keresztesen	7.334	"	
Érden	7.199	"	
Csákberényben	5.560	"	
Moórótt	5.000	"	
Acsán	4.450	"	
Balinkán	4.031	"	
Martonvásáron	2.908	"	
Nagyperkátán	2.400	"	maradt

minden megtorlás nélkül.

Tétlenségről számol be a tanfelügyelő az ismétlő iskolát nem látogatók tekintetében is Morótt, Ercsiben, Rácalmáson, Dunapentelén, Adonyban, Szabolcsan, Nagylókon, Sárszentmiklóson, Érden, Sárbogárdon, Keresztesen, Battán és Baracsán. A "... büntetés többnyire csak dorgálásból állván, annak nem lett eredménye." /69./ Az 1889/90-es tanév értékelésénél találunk utalást arra, hogy a büntetésből befolyt összeg /566 forint 92 krajcár/ "... fordítva lett:

- iskola v. népkönyvtárra 59 Ft 79 kr.,
- szegény tanulók segélyezésére 129 Ft 83 kr.,

- taneszközökre 193 Ft 41 kr.,
- iskolai célra tőkésített 173 Ft 89 kr. /70./

A tankötelesek iskolába járását gátolta azon szomorú helyzet, is, hogy ekkor még mindig nem volt iskola az előszállási, - karácsonyszállási szőlőkben, Polgárdihoz, - Szabadbattyánhoz, - Sárszentmihályhoz, - Sárosdhoz, - Herczegfalvához, - Cecéhez és Sárszentmiklósához tartozó pusztákon, valamint Réteszilason. Sárbogárdon, Moórött és még néhány helyen a tantermek száma nem teszi lehetővé a tankötelesek befogadását.

Az iskolai hiányzásokat kedvezőtlenül befolyásolta a rendkívül zord tél. Több helyen létezett inséges állapot, több községben uralkodott ragályos betegség.

"Minden enyhítő okok mellett sem lehet megrovólag nem nyilatkoznom - írja a tanfelügyelő -, azon tétlenségről, mely a tankényszer keresztülvitelénél mutatkozott." /71./

Az írni, olvasni tudóknál nem az iskolából kilépőket, hanem az összes tankötelest vették figyelembe. A tanfelügyelő újabb jelentést kért, illetve több rovat kitöltésénél saját jegyzeteit és a pontosan vezetett törzskönyvet használta fel. A tankönyvek számának emelkedésével csökkent az olvasni, írni nem tudó tanulók száma. /15.sz.melléklet/ Az országos jelentések szerint az írás-olvasás elsajátítása még 1890-ban is sok kívánni valót hagyott maga után. A Népszava 1890. november 16-i száma írja: a statisztikai kimutatások igazolják, hogy "minden hét éven felüli ezer egyén közül 488 nem tud írni, s olvasni. Habozás nélkül hivatlosan konstatálják, hogy a tankötelezettséget nem mindenütt hajtják végre kellő

szigorral, és így azon szomorú dicsőösségre jutottunk, hogy a tanügy tekintetében az európai államok közt tizedik helyen állunk, és dicsekedhetünk azzal, hogy Magyarország lakosságának fele nem tud sem írni, sem olvasni." A kormány élhetne azon "jogával, hogy államköltségen iskolákat létesítsen." Azonban a népiskolát "szántszándékkal hanyagolják el, míg a magasabb tanintézetekre, - melyeket a vagyonos osztály fiai látogatnak -, nagy gondot fordítanak." Hiábavalóság a kormány "jóakarata"ra még tovább várni" jegyzi meg "A népiskola" c. újságcikk. "Magának a munkásosztálynak kell ez irányban nagyon érthetően szavát felemelnie és a népoktatás ügyének tökéletesbitését és gyökeres javítását követelni."

/71/a./ A felhívást hamarosan tettek követték. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusának jegyzőkönyvéből olvashatjuk: "a mai pártgyűlés egyes-egyedül az uralkodó osztályt teszi felelőssé a népiskolai törvény hiányos végrehajtásáért, éppúgy a nép hiányos műveltségének minden következményéért", s ezért követeli:

"1./ A népoktatásnak államkezelés alá vételét, s teljes elkülönítését a felekezeteiktől.

2./ Felekezet nélküli népiskolák alapítását minden községben.

3./ A tankötelezettségnek végrehajtását azon szigorral, mely a sorozásnál, adóbehajtásnál, stb. szokás.

4./ A tankötelezettség kiterjesztését minden gyermekre a 6. évtől kezdve a 14. év teljes betöltéséig, ingyenes iskoláztatást az egész nép számára az oktatás minden fokán.

5./ A vagyontalan, tankötelezett gyermekeknek az állam által való tanszerekkeli ellátását.

6./ Azon szülőknek s gyámoknak elzárással való büntetését, kik a rájuk bízott gyermekeket az iskolalátogatástól visszatartják." /71/b./

A munkásosztály ekkor még nem volt elég erős, hogy törekvéseinek teljes mértékben érvényt szerezzen. Részeredmények azonban születtek. Ilyen volt az 1908. évi XLVI. törvénycikk az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről:

"1.§. Az állami, községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknak úgy mindennapi, mint ismétlő tanfolyamában a tanítás teljesen ingyenes, miért is ezen népiskolákban sem tandíj, sem az 1891. évi XLIII. tc. 10. §-ában megállapított 30 filléres járulék nem szedhető. Minden iskolában legfeljebb 50 fillér beiratási díj szedhető..., de csak oly feltétellel, hogy ez kizárólag az ifjúsági és tanítói szakkönyvtár gyarapítására fordíttassék."

Ha a szülő vagy gyám, szegénység címén a beiratási díj elengedését kéri, úgy annak fizetése alól

"felmentendő." /71/c./

Fejér megyében a tanügy végrehajtását adományokkal is segítették. Az alispáni jelentés írja, hogy a község bírái és jegyzői nem jelentették be azon társulatok és magánosok nevét, akik a tankötelesek felruházására, tankönyvekre, az iskola egyéb szükségleteinek fedezésére "kegy pénzt, vagy gabona értéket" adományoztak. Érthető, hogy az adományozók neveiket "elhallgatni kívánták", azonban megközelítően "ki lehetett volna tenni ezen összeget", hogy ebből is lássák a megye lakosainak "tanügyi érdeklődését". /72/

A tanított tantárgyak helyzetét elemezve elégedetten nyilatkozik a magyar királyi tanfelügyelő.

"A tantárgyak közül mindenekelőtt a vegyesajkú iskolákban a magyar nyelv tanítása körül tapasztalt örvendetes haladásról kell megemlékezniem" ... "Ezen örvendetes előmenetel tanúsága egyházi férfiaiink hazafias érzületének is, kik teljes befolyásuk és szorgalmukkal buzgózkodtak terjesztése mellett." /73./

Az idegen ajkú tanítók is törekedtek a magyar nyelv megtanulására. A tanfelügyelő 1883. évi beszámolója szerint a megyében alig van olyan tanítómester, aki ne ismerné a magyar nyelvet. A hazai nyelv oktatását így jellemzi a két évvel később készített értékelés: "A vegyes ajkú községekben a magyar nyelv sikeresen taníttatott, úgy, hogy az elemi iskolából az ismétlőbe átlépők közül alig van egykettő, ki magyarul nem tudna. Érdeme ez a buzgó lelkeseknek, de nagy érdeme a szorgalmas tanítói karnak, mely közül csak

egy tanító nem bír magyarul oktatni, de ez is agg kora daczára szorgalmasan tanulja a magyar nyelvet." /74./
A magyar királyi tanfelügyelő 1908-ban közel száz községben, 347 tanteremben végzett látogatást. "Ürvendezés körülmény" - írja a felügyelő, "hogy "a vármegye területén az oktatás, mint a foglalkozási nyelv a magyar. A helyi hatóság és közönség részéről, a magyar nyelven való tanítás elleni törekvés sehol sem tapasztalható, s így helyenként a magyar nyelvbeni gyengébb eredmény tisztán az illető tanító gyengeségének, vagy hanyagságának tulajdonítható." A tankötelesek a nemzetiségi településeken saját anyanyelvüket is gyakorolhatták./16. sz. melléklet./

A hit és erkölcstan kivétel nélkül - az írva olvasás számtan 4 alapművelete öt iskola kivételével jó eredménnyel "taníttatott". A beszéd- és értelemgyakorlat az iskolák többségénél még mindig nem jól "vezettetett".
A földrajz-, történelem-, természetrájz- és természettanban az előmenetel jeles volt 25 római katolikus, 11 református, 2 ágostoni, 3 községi és 4 izraelita jellegű iskolában. Ugyanezen tantárgyakat jó eredménnyel oktatták 70 római katolikus, - 31 református, - 5 ágostoni, - 15 községi, 12 izraelita iskolában. A többiben e tárgyakból az eredmény alig kielégítő.
Az általános történet, műnek, kézirájz alig 15-20 iskolánál "volt tanítva". A gazdászat, - alkotmánytan tanítása az iskolák felénél "alig volt több a kielégítőnél".

A testgyakorlat az iskolák felénél taníttatott szabályozás-
rúleg.* A szépirásban egy-két iskola feltűnő szép eredményt
mutatott fel. A háziipar "... tanítására nézve meg kell
jegyeznem, - írja a tanfelügyelő - hogy ott hol tanítónők
is alkalmaztattak, a női kézimunka teljes kielégítő ered-
ménnyel taníttatott. Ezen kívül taníttatott néhány iskolá-
ban a lomfűrészet, könyv- és kefekötés, szalmakalap fonás,
azonban ezek tanítása még nincs kellőleg rendezve, s erre
vonatkozólag, addig még a községek előljárói jelentéseiket
arról, hogy a háziiparnak mely neme divik a községben -
be nem terjesztik - czélszerű oktatási berendezéseket
tenni nem lehet." /75./

Az 1905. évi tanterv szerint a heti 145 órából vallási,
nyelvi, történeti ismeretekre 70, a természettudományokra
14 /ebből földrajz 8/, számtanra 28, gyakorlati ismeretek-
re 29 óra jutott. Ez a megoszlás "világosan mutatja a nép-
iskolák művelődési anyagának egyoldalúságát." /75/a./

A tanulmányi eredményeket vizsgálva, az iskolák
felekezeti jelleg szerint más-más eredményt értek el.
Erről az 1883. évi statisztikai jelentés tanuskodik./17.sz.
melléklet./

Örvendetes, hogy a községi iskolák zöme is a jeles, illetve
jó iskolák közé került. /76./

A népnevelési bizottságok működéséből megmutatkozott
a tankötelezettség végrehajtásának javulásában, de a tanul-
mányi eredmény emelkedésében is. A tanítók rendszeres

továbbképzése, a szakképzett nevelők számának növelése, a feltételek javulása eredményezte, hogy a királyi tanfelügyelő 1885. évi értékelésében így nyilatkozik: "a tanítási eredmény átlagosan jónak mondható, amennyiben 22 iskolában jeles, 130 iskolában jó és 75 iskolában kielégítő eredmény lett kimutatva. - Különösen szép eredmény mutatkozott az írva olvasás, számtan, földrajz és történelem tanításában. /77./

A tankötelesek összeírását a megye alispánja szigorú utasítással szorgalmazta. A népoktatási törvény idevonatkozó paragrafusait az iskolai szünetekben kellett végrehajtani. Mivel a korábbi években az összeírók ezt a fontos feladatot nem végezték el lelkiismeretesen. Az alispán az összeírás elrendelése mellett nyomatékosan felhívta a szolgabírók figyelmét az alábbiakra:

*1./ Az összeírást mindegyik előljáró tartozik házanként teljesíteni és pedig mind a községben, mind a hozzá tartozó pusztákon és majorokban.

2./ A gyermekek nem, kor és vallás szerint összeíratik külön a 6-12 és 12-15 éves gyermek.

Hatévesnek tekintendő, ki f.é. szept.5. betölti a 6-15 évesnek pedig ki ugyanakkor betölté a 15-ik életkorát.

Ha az összeírónak kételye van a gyermek korára nézve - a szülő azt záros határidő alatt bírónál igazolni tartozik.

3./ A nyomorékok, hülyék, süketek számát, vakok, súlyos betegek külön irandók össze - és ezen összeírás eredetben a rovatos iv mellé csatolandó." /78./

A szigor nem volt alaptalan, hiszen minden haladó erő összefogása mellett is előfordultak késedelmes intézkedések, nemtörődömségből fakadó problémák. A mezőgazdasági területeken a munkavégzés és a megélhetés szüksége kényszerítette a szülőket arra, hogy a munkára alkalmas gyermekeket elvonják a rendszeres iskolába járástól. Többségük a büntetés alól is mentességet kapott, mert szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezett.

A tanév, a települések környékén divatos foglalkozástól és egyéb viszonyoktól függően különböző ideig tartott. /18.sz.melléklet./ Az 1885. évi jelentésből megtudjuk, hogy a tanév 62 iskolában 10 hónapig, - 123 iskolában 8 hónapig, - 42 iskolában 8 hónapnál rövidebb ideig tartott. Ezen idő alatt "25.265 gyermek tanult egy folyamatban legalább 6-7 hónapon át. Ennél rövidebb ideig 5.356 tanuló járt iskolába." /79./

Az iskolalátogatást illetően, feltűnő különbség mutatkozik a községi és pusztai iskoláknál, illetve tanköteleseknél. Míg a községekben élő tankötelesek 94,5 %-a látogatja az iskolát, addig a pusztákon lakó iskolaköteleseknek csupán 75,6 %-a ül az iskolapadokban. Így továbbra is a legelmaradottabb területek maradnak távol a művelődéstől. A tanfelügyelő indoklása csupán ennyi: "... ezer holdakra ki-

terjedő kisebb pusztákon és tanyákon iskolák még nincsenek, az adott viszonyokhoz képest megelégedhetünk annyival is inkább, mert az általános iskolalátogatás 92 %."D/80./

Gönczy Pál miniszteritanácsos 1886. december 16-án kelt levelében felszólítja Fejér megye alispánját, indítson "... saját hatásköréből kifolyólag beható vizsgálatot aziránt, vajjon a községi előljárók a mezőgazdasági, ipari, s más egyéb teendőkre már-már alkalmas vagy szolgálatban állókat felveszik-e az évi összeírás alkalmával." Ugyanis a megyei jelentés szerint a "12 évet meghaladó tankötelesek tömegéből mintegy 3000 gyermek hiányzik."

A megye alispánja 1887. március 15-én válaszolt a miniszteri tanácsosnak: "... a községi előljárók a községben található 12-15 éves ismétlő iskolaköteles gyermekeket a tankötelesek összeírásába felvették. Hogy pedig némely évben a tankötelesek közt feltűnő eltérés mutatkozik, az leginkább onnét ered, hogy Lovasberény és a dunamelléki községekből leginkább a szegényebb sorsú családok 12 évet meghaladott fiú és leány gyermekei, de még a vagyonosabbaké is cselédnek rendszerint Budapestre elszegődnek, az eltávoztak helyett pedig ily korbéliek... oly számban nem jönnek, hogy a különbözetet csak személyileg is helyre állíthatnók." /91./

A tankötelezettségi törvény végrehajtását elemezve, Fejér megye alispánja írja: 1909-ben több iskola szünetelt

"egy hónapon át" járványos betegségek miatt. A jelentés javasolja, hogy az "iskolába járás szüneteltetését" csak a megbetegedett családoknál rendeljék el. Ugyanis az egy hónapos szünet utáni vizsgálat megállapította, hogy "több iskola tanulói között egyetlen megbetegedés sem volt."

Az 1911-ben készült jelentés szerint az igazolatlan mulasztás elfogadható. Csupán a téli zord időben emelkedett a hiányzók száma, mert a "távoli iskolákat nem tudják megközelíteni".

Az országos statisztikai jelentés szerint az 1897-98-as tanévben a tankötelesek 79,87 %-a járt iskolába. "A törvényhatóságokat tekintve, kedvező 90 %-ot meghaladó arányt találunk 11 vármegyében." - közöttük Fejér megyében is /94,4 %/.

Az egyes felekezetek közül legkedvezőbb volt az iskoláztatás aránya az ágostoni vallásnál /89,5 %/, a római katolikusoknál /86,07 %/, az evangélikus reformátusoknál /82,6 %/, az izraelita hitfelekezetnél /82,5 %/. Az országos átlag alatt maradtak a görögkeletiek /62,89 %/, a görögkatolikusok /61,69 %/.

A nemzetiségi iskolák közül legjobb volt az arány a német anyanyelvűeknél /90,48 %/, a tótoknál /85,29 %/. A magyarok 84,29 %-a járt iskolába. Kedvezőtlen volt a beiskolázás a horvátoknál /75,98 %/, a szerbeknél /75,09 %/, az oláhoknál /59,42 %/ anyanyelvű iskolákban.

A statisztikai jelentés azonban megjegyzi, hogy az adatok nem teljesen hitelesek, mert a tankötelesek összeírása "nem történt a kívánt pontossággal." /81/a./

Kunfi Zsigmond /1879-1929/ szociáldemokrata közoktatás-politikus 1908-ban "Közoktatásunk bűnei" című írásában a tanügyi állapotokért az államot bírálja, mely "kimondta ugyan a tankötelezettséget, de arról nem gondoskodott, hogy az ország népe eleget tudjon tenni, törvénszabta köteletségének." A tanköteles 3.125.121 gyermek közül - írja - 655.000 egyáltalán nem jár iskolába. Ezek a tankötelesek be sem íratkoztak, "azon egyszerű okból, mert nem volt számukra iskola és tanító."

Az átlagos iskolai munkaidő faluhelyen 8 hónap volt. Azonban a korábban említett okok miatt sokan csak rövidebb idejű képzésben részesülhettek. Pl. 1908-ban nyolc hónaposnál rövidebb ideig folyt a tanítás

- 103 iskolában /10.452 tanuló/ helyiség hiánya miatt,
- 307 iskolában /18.799 tanuló/ tanító hiánya miatt,
- 445 iskolában /31.827 tanuló/ az iskola késői megnyitása miatt,
- 1174 iskolában /98.800 tanuló/ az iskola korai bezárása miatt,
- 95 iskolában /6.247 tanuló/ egyéb okból.

Zigány Zoltán "Népoktatásunk reformja" című művében írja: "népoktatási törvényünket meghozatala óta immár 44 esztendő eltelte alatt sem hajtották végre, amennyiben egy emberöltő elmúltával az iskolaköteles gyermekeknek 36 %-a még mindig nincsen beiskolázva." /81/b./

Az első világháború mérhetetlen károkat okozott a népoktatás terén is. A Fejér megyei alispáni jelentés az 1914-es tanévről adatokat nem közöl, csupán megjegyzi, hogy a "tankötelesek száma 0,7 %-kal nőtt" 1915. évi számadás általános értékelést ad. "A beiskolázás, illetve iskolába járás igen kedvezőtlen volt, részben mert a hadi állapotra való tekintettel, a nagyobb gyermekek kényszeríthetők nem voltak, részben pedig mivel a gyermekek különösen lábbelivel nem voltak ellátva, s így kedvezőtlen időben ezek szintén nem voltak kényszeríthetők." A megyében hét iskolában teljesen szünetelt a tanítás, mert a tanításra "helyettes nem jelentkezett, dacára annak, hogy a hadi állapotra való tekintettel, nyugalmazott tanítók és tanítójelöltek is helyettesíthettek volna."

Az 1915-ös országos helyzetkép igen elszomorító.

8 hónapnál kevesebb ideig járt iskolába közel 760.000 gyermek:

- helyiség hiánya miatt	46 iskolában	4.244 tanuló,
- tanító hiánya miatt	118 iskolában	6.659 tanuló,
- nem háborús okból	95 iskolában	6.801 tanuló,
- a helyiség katonai célú elfoglalása miatt	540 iskolában	82.301 tanuló,
- a tanító bevonulása miatt	797 iskolában	51.754 tanuló,
- a községek hadszíntérbe jutása miatt	50 iskolában	4.102 tanuló,
- más, háborúval összefüggő okból	6.509 iskolában	601.819 tanuló.

1917-re valamit javult a helyzet, de a beiskolázás pontatlanságát jelzi, hogy 377.717 tanköteles be sem iratkozott az iskolába, többségük "iskolakerülővé" vált.

Az a tanköteles korosztály maradt távol az iskolától, nagy százalékban, melynek tantervében megjelölt feladatok, - a feltételek biztosítása mellett - a "hasznos életre" nevelést kívánták megvalósítani.

A nyolcvanas években - az elért eredmények mellett - mind sürgetőbbé vetődött fel az oktatás korszerűségének igénye és a népnevelés kiszélesítésének gondolata is.

Az országos tanítói képviselői közgyűlés 1881. augusztusában határozatilag sürgeti a megyei tanszermúzeumok, valamint iskolai, - ifjúsági és népkönyvtárak létesítését.

A vallás és közoktatási miniszter 1882. november 20-án a két "... hazafias intézmény meleg pártolására" hívja fel a megye közösségét.

"A múzeumok fő célja volna az azon vidéken használatban lévő, továbbá az országban használatra engedélyezett taneszközöket lehetőleg összegyűjteni, hogy a vidéki tanítók azokat gyakrabban láthassák, s a jót megismerhessék."/82./

A taneszközök muzeális értékű gyűjtése csak másodlagos célt szolgált volna.

A megyei állandó választmány, véleményes jelentését 53/13686 sz. jegyzőkönyvében fogalmazza meg 1883. október 1-én tartott "rendes bizottsági" közgyűlésén:

"... a megye közössége megyei tanszermúzeumnak, úgy az iskolai - ifjúsági - és népkönyvtáraknak felállítására

által elérhető közművelődési előnyöket teljesen belátja, azonban tekintve, hogy a megyei tanszermúzeum, csakis a megye székhelyén lenne célszerűen felállítható, az ahhoz megkívántató helyiséggel pedig a megye nem rendelkezik; csakis bérlett helyiségben lenne tehát elhelyezendő, mely bérösszegnek, úgy az ezen, valamint a könyvtárak felállításával felmerülő költségek fedezésére semminemű alappal a megye közössége nem rendelkezik." /83./

A Fejér megyei tanítótestület tíz év múlva újra szorgalmazza a tanszermúzeum felállítását, mégpedig a "számos helyiséggel" rendelkező megyei székház "valamely nélkülözhető" termében. Az alispán válasza a legegyszerűbb megoldást tartalmazza: "... a fejérmegyei tanszermúzeum elhelyezésére a megyeházban legnagyobb sajnálatomra semmiféle helyiséget át nem engedhetek, mivel a hivatalos teendők ellátására sem rendelkezem a kellő helyiségekkel, - úgy hogy több tisztviselő kénytelen egy szobában dolgozni." /84./

A népoktatási törvény Fejér megyei végrehajtásának általános értékelése

Az intézményesített nevelés, a tankötelezettség törvénybe foglalása objektív szükségszerűség volt hazánkban is. Ennek a társadalmi elvárásnak tett eleget az 1868-as népoktatási törvény, melynek legfőbb érdeme az, hogy kimondta az általános tankötelezettséget. Ezzel

megteremtette a lehetőséget Magyarországon a népoktatás átfogó rendezésére. Eötvös szavaival: "Ez a törvényjavaslat teljes meggyőződésem szerint egy érdemmel bír: azzal, hogy practikus és hazánk jelen viszonyaira alkalmazható, és hogy ezen törvényjavaslatot elfogadva jobb népművelésünk, s ez által egyszersmind nemzetünk szebb jövőjének alapját vetjük meg." /85./

Ahogy minden társadalmi törvényszerűség az ellene ható erőkkel szemben vívott harc közben érvényesül, küzdi előre magát, így történt ez az iskolaügy fejlődésével is. Akadályozó erőként hatott a népoktatás mérhetetlen elmaradottsága, a feltételek biztosításának hiánya, a községi előljárók hanyagsága, nemtörődömsége, a köznép szegénysége.

Fejér megye lakosságának nagyobb része falvakban, pusztákon, majorokban élt. Az itt lakó gyermekek nagy százaléka "hanyagul" járt iskolába, vagy csak télen látogatta a tanodát. Kellett a gyermeki munkáskéz, hiszen több családban nem volt megfelelő ruha, cipő, pénz a tandijra és felszerelésre.

Az alsó néposztályok nyomorának enyhítése mellett szükség lett volna a szülők gondolkodásmódjának megváltoztatására, a tanulás jelentőségének beláttatására. Ehhez ki kellett volna dolgozni az általános népnevelési programot, melyről ugyan szó esett a megyében, de inkább csak

a viták, az útkeresés szintjén. A társadalmi rendszerben rejlő igazi okok nem kerültek, nem kerülhettek felszínre.

A tanításon kívüli- társadalmi - elvárásokkal terhelt tanítók nehéz körülmények között dolgoztak. Örvendetes, hogy számuk és szakképzettségük évről-évre gyarapodott.

Ezért az iskolaállitás és fenntartás tekintetében lassú előrelépés tapasztalható. A községi iskolák száma elmaradt a felekezeti iskolák mögött. Eötvös túlbecsülte a községek anyagi erejét. Nagyobb állami költségáfordítást igényelt volna a törvény végrehajtási feltételeinek biztosítása.

Az iskolák döntő többségének felekezeti jellege is magyarázza, hogy az egyház ideológiai befolyása igen erős volt.

A statisztikai mutatókat, az éves értékeléseket figyelembe véve, - a sok probléma ellenére is - a népoktatási törvény végrehajtása - nem maradéktalan, de - kedvező képet mutat.

Megyénk oktatásügyének fejlődésében jelentős szerepe volt a megyei tanügyigazgatásnak, s néhány haladóbb szellemű földesúrnak, a megalakult népnevelési bizottságnak, a népnevelési egyletnek, a lelkes tanító-

gárdának és személy szerint Kolossváry Miklós tanfelügyelőnek, aki lelkesen támogatta, szívében viselte a népoktatási törvény megvalósítását. Látogatta az iskolákat, rendszeresen megszervezte az iskolatanács üléseit, elemezte, értékelte a tanodákban folyó munkát.

A népoktatás jeles szóvivőinek érdeme a tanítók képzésére tett intézkedések sora, a községi iskolák létesítése, az iskolaügy támogatásának megszervezése.

Ahhoz azonban, hogy az 1868-as népoktatási törvény előírásai maradéktalanul megvalósuljanak, nem csak a tanügy érdekében tenni akaró egyénekre, hanem nagyobb társadalmi összefogásra lett volna szükség.

A feudális maradványokkal terhes Magyarországon, - így megyénkben sem lehetett kiépíteni egy teljesen új, demokratikus iskolarendszert.

Eötvös József haladó gondolatai több mint fél évszázaddal később, a felszabadulás után megszületett és megvalósult iskolatörvényben bontakozhatott ki.

FEJÉR MEGYÉBEN
ALKALMAZOTT TANITÓK KÉPESÍTÉS SZERINT

Tanév:	Képesített:	Nem képesített:	Rendes:	Segéd:	ÖSSZESEN:	férfi:	nő:
1868.	83	34	-	-	117	-	-
1870.			244	54	298		
1879-80.	253	27	245	35	280		
1884-85.	291	10	247	54	301		
1886-87.	284	30	262	52	314	294	20
1888-89.	293	29	260	62	322	299	23
1890-91.	293	45	255	83	338	311	27
1894-95.	293	43	274	62	336	306	30
1899-00.	288	52	286		340	290	50
1904.	328	30			358	295	63
1910.	453	3			456		
1915.	488	2			490		
1918.					493		

MAGYARORSZÁGON ALKALMAZOTT TANITÓK MEGOSZTLÁSA
képesítés, nem, nyelv szerint.

Tanév:	tanítók:	rendes:	segéd:	okleveles:	férfi:	nő:	magyarul tudott:
1870.	14.362	12.802	1.560		14.142	220	
1892.	25.505	22.500	3.005	22.521	21.918	3587	23.839
1895.	26.650	24.166	2.484	24.108	22.311	4339	24.883
1900.	29.063	26.754	2.309	26.794	22.889	6174	27.488
1905/06.	29.855			27.904			29.651
1910/11.	32.865			31.453			31.520
1914/15.	28.403			26.045			27.345
1917/18.	28.893			26.828			28.057

ELEMI NÉPISKOLAI TANÍTÓK SZÁMA
MAGYARORSZÁGON

Tanév:	állami szám:	%	községi szám:	%	felekezeti szám:	%	egyéb szám:	%	Összesen:
1868/69	-	-	999	5,5	11.864	93,2	237	1,3	18.100
1879/80	381	1,8	1.915	14,1	17.129	82,7	295	1,4	20.720
1886/87	1.155	5,2	3.412	15,2	17.763	78,0	340	1,6	22.670
1897/98	2.473	9,8	3.944	15,8	18.252	72,9	375	1,5	25.044
1904/05	5.136	17,2	4.275	14,3	19.927	67,0	459	1,5	29.797
1906/07	5.698	18,5	4.384	14,2	20.132	65,5	539	1,8	30.753
1907/08	6.284	20,0	4.332	13,9	20.174	64,5	488	1,6	31.298
1908/09	6.773	21,3	4.382	13,8	20.109	63,2	553	1,7	31.817
1909/10	7.223	22,3	4.424	13,7	20.097	62,3	549	1,7	32.306
1910/11	7.717	23,5	4.484	13,7	20.094	61,1	537	1,7	32.865
1915/16	8.080	23,2	3.822		16.705		390		28.997
1917/18	8.320		3.954		16.262		357		28.893

X. EGY TANITÓRA JUTÓ TANULÓLÉTSZÁM

Tanév:	O r s z á g o s a n			F e j é r m e g y é s e n		
	tanító:	tanköteles:	x. iskolába járó x.	tanító:	tanköteles x.	iskolába j. x.
1870	14.362	1.928.679	135, 1.001.041	298	33.452	112,3 30.141 101,1
1879-80	20.720	2.119.676	102,3 1.656.337	280	29.778	106,4 27.586 98,5
1884-85				301	33.279	110,6 30.621 101,7
1886-87	22.670	2.292.052	101,1 1.836.459	314	34.172	108,8 31.521 100,4
1890	25.133	2.544.569	100,4 2.057.812	338	35.408	104,7 32.698 96,7
1895	26.650	2.930.616	109,9 2.342.644	336	36.255	107,9 32.319 96,2
1900	29.063	2.944.020	101,3 2.384.122	340	36.773	108,2 31.396 92,3
1904-05	29.779	3.120.447	104,7 2.507.916	358	38.070	106,3 33.058 92,3
1910	32.865	2.457.002	74,7 1.942.438	456	40.419	88,6
1915	28.997	2.012.127	69,4 1.723.733	490		
1917-18	28.893	2.037.405	70,5 1.737.860	493		

X EGY TANTEREMRE JUTÓ TANULÓLÉTSZÁM

Tanév:	O r s z á g o s a n			F e j é r m e g y é b e n		
	tanterem: tanköteles:	x iskolába járó x	tanterem: tanköteles:	x iskolába járó x	x	x
1974.			289	30.413	105,2	28.798
1979-80.			296	29.778	100,6	27.585
1886-87.			314	34.172	108,8	31.521
1890-91.	25.228	2.524.569	100,	2.057.812	81,6	100,4
1894-95.	26.471	2.930.616	110,7	2.342.644	88,5	95,6
1899-900.	27.986	2.944.020	105,2	2.384.122	85,2	88,7
1904.			355	38.070	107,2	33.058
						93,1

TISZTELT KARTÁRSAK!

Az iskolatörvény értelmében megalkított „FEHÉRMEGYEI TANTESTÜLET” többek között alapszabályainak f) pontja szerint céljai közé sorolja a *tehetetlenségre jutott tanítók, ezek özvegyei és árvái sorsa javítására szolgáló eszközök felkarolását is.*

Ezen nemes és pártolásra méltó czélnek megfelelően, több buzgó kartárs kezdeményezésére s számos tekintélyes tanügybarát buzdítására határozattá lön, hogy a „FEHÉRMEGYEI TANTESTÜLET” segélypénztára javára f. é. szept. 3-kán Székesfehérvárott a „Polgári Lövölde” helyiségeiben egy tombolával összekötött táncvizsga-rendeztetik, — s melynek magas védnökségére már is szerencsések voltunk kegyelmes főispán urunk nemeskeblű nejét: Szőgyény-Marich Mária ő excellentiáját megnyerni.

Saját ügyünk- s magunkról lévén a szó, lehetőleg rövidnek lehetünk. Helyzetünk s napjaink folyása nem szorul közelebbi ecsetelésre.

Néptanítók lévén, bizonyos, hogy első sorban megfelelő tudomány és ismeretek után kell törekednünk. De, midőn ezt körülményeinkhez mérten fogapatosítani nem is mulasztottuk el, — *adja Isten, hogy úgy legyen mindnyájunknál!* — lehetetlen nem irányulnia figyelmünknek egyszersmind az anyagiakra is, és pedig annyiaval inkább, mert néptanítói fáradozásunk jutalma még mindig nem valami fényes, — különösen pedig sok kívánnivalót hagy fenn özvegyeink és árváink sorsa, mely állami nyugdíj-törvényünk daczára sem biztosít valami kedvező jövőt.

Megyei tantestületünk alaptőkéjének gyarapítására tehát hasznosan befolyni, minden jövője iránt érdeklődő tanító szigorú kötelessége.

Megyei tantestületi pénztárunk hivatva volna előregedett kartársaink sötét egét derültebbé tenni, hivatva a szükségben nyomorgó tanító-özvegyek és árvák állapotát elviselhetőbbé tenni.

S hogy ez ilyenné lehessen, számítva nagyérdemű közönségünk jóindulatu rokonszenvére, czélszerűnek láttuk egy rendezendő táncvizsga- tiszta jövedelmével szerény tant. alaptőkéünket gyarapítani. — Szép reményeink megvalósulása tekintetéből tisztelettel felkérjük tehát összes városi és megyei t. kartársainkat, sziveskedjenek saját, bizonyára tágas körükben odahatni, hogy a nevezett táncvizsga látogatóit legyen, s hogy az ügyünk iránt nemesen érdeklődők kegyesek legyenek tombolatárgyakat, vagy egyéb segélyt a rendező bizottság alulírott elnökéhez: Kolossváry Miklós kir. tanfelügyelő úrhoz, legkésőbbben f. é. aug. végeig beküldeni.

Székesfehérvárott, 1881. július 9-kén.

Kolossváry Miklós,

kir. tanfelügyelő,
mint a rendező bizottság elnöke.

Göbel János György,

a „Fehérmegyei tantestület” elnöke,
mint a rendező bizottság alelnöke.

4. sz. melléklet.

ISKOLÁK MEGOSZLÁSA JELLEGÜK SZERINT

Tanév:	állami:	községi:	felekezeti:	magán, egyéb:	ÖSSZESEN:
1870.	-	-	-	-	194
1874-75.	-	21	188	-	209
1879-80.	-	24	198	1	223
1882-83.	1	22	195	3	221
1886-87.	2	25	197	3	227
1889-90.	2	52	172	3	229
1890-91.	2	62	165	3	232
1894-95.	2	63	164	1	230
1899-900	3	67	161	1	231
1904.	8	21	206	4	234
1911.	20	22	200	3	233
1915.	25	9	170	15	214
1918.		8	169	20	222
					224

ELEMI NÉPISKOLÁK MEGOSZLÁSA JELLEGÜK SZERINT
MAGYARORSZÁGON

Tanév:	állami:	%	községi:	%	felekezeti:	%	egyéb:	%	ÖSSZESEN:
1868-69.	-		527	3,8	13.313	95,4	108	0,8	13.948
1879-80.	244	1,6	1575	10,	13.686	87,4	154	1,	15.659
1886-87.	715	4,4	1782	10,9	13.634	83,6	170	1,1	16.301
1890.	801	4,7	1946	11,6	13.830	82,3	228	1,4	16.805
1897-98.	1401	8,4	1772	10,6	13.361	79,6	232	1,4	16.765
1900.	1654	9,8	1771	10,5	13.397	79,7	295	1,8	16.817
1905-06.	2046	12,4	1473	8,9	12.734	76,9	308	1,8	16.561
1910-11.	2906	17,9	1339	7,9	11.995	72,5	290	1,7	16.530
1915.	3349	22,3	1159	7,7	10.319	68,6	211	1,4	15.038
1917-18.	3279	22,8	1054	7,3	9.854	68,6	183	1,3	14.370 x

x 1020 iskola adatai "nem voltak beszerezhetők"

5. sz. melléklet.

ISKOLÁK MEGOSZLÁSA FELEKEZETI JELLEG SZERINT

Tanév:	római kat.	görögkeleti	helvét ref.	ágostoni	mózes	unitárius
1882-83.	116	2	55	9	13	-
1886-87.	117	2	55	9	14	-
1889-90.	80	2	55	9	18	1
1890-91.	78	2	55	9	19	1
1894-95.	80	2	55	9	14	1
1899-00	129	2	54	9	11	1
1904.	127	2	51	9	10	1
1911.	104		53	7	6	
1915.	104		53	7	5	
1916.	104		53	7	5	

ISKOLÁK MEGOSZLÁSA FELEKEZETI JELLEG SZERINT
MAGYARORSZÁGON

Tanév:	róm.kat.	gör.kat.	gör.kel.	ágostoni	evang. reform.	unitárius	izraelita
1881.	5402	2220	1789	1427	2374	64	469
1885.	5347	2177	1788	1434	2336	45	512
1890.	5422	2173	1815	1433	2375	46	566
1895.	5479	2112	1791	1397	2310	47	540
1900.	5500	2072	1795	1394	2095	38	503
1905.	5305	1963	1723	1338	1903	36	466
1910.	5228	1754	1436	1300	1827	34	416
1915.	4688	1225	1246	1137	1624	28	371
1917/18. x	4673	1164	932	1103	1597	28	357

x 1020 iskola adatai "nem voltak beszerezhetők"

6. sz. melléklet.

ISKOLÁK MEGOSZLÁSA A TANITÁSI NYELVE SZERINT

Tanév:	tisztán magyar:	német magyar:	töb- nyelvű magyar:	szerb- magyar:	vegyes nyelven:	csak német:
1899-80	199	-	-	-	24	-
1882-83	204	16	-	1	-	-
1884-85	207	16	1	3	-	-
1886-87	212	8	2	2	-	5
1887-88	212	8	2	2	-	5
1889-90	218	11	2	1	-	-
1890-91	217	11	1	1	-	-
1904	218	11	1	1	-	-

ISKOLÁK MEGOSZLÁSA TANNYELV SZERINT
MAGYARORSZÁGON

92356

Tanév:	tisztán magyar: %	magyar és más nyelvű: %	nem magyar: %
1881	46,5	17,24	36,26
1885	49,58	17,16	33,26
1890	53,52	17,00	29,48
1895	57,57	18,78	23,65
1898	59,5	20,27	20,23
1900	60,3	19,3	20,4
1905	59,1	21,9	19,0
1910	80,0	0,0	19,99
1915	80,1	-	19,9
1917	83,4	-	16,6

AZ ISKOLÁK FENNTARTÁSÁRA TERVEZETT ÖSSZEG

A z ö s s z e g s z á r m a z o t t											
Tanév:	kész- pénzben	termé- nyekben át- számolv.	ingatlan vagyon tőkepénzből			tan- díj- ból	állami			egyéb	
			értéke	jöve- delme	mennyi- sége		kamata	s e g	k ö z s é g i		e g y h á z i
								melyek évenként			
1874-75.	19.659					1.282	14.774	22.580	15.499	31.422	14.398
1879-80.	94.214	50.875	573.192	22.523	41.991	2.673	14.870	2.066	22.827	42.241	17.889
1884-85.	84.920	74.756	591.121	33.464	55.496	3.236	17.260	3.267	29.452	45.739	27.258
1889-90.	33.511					2.631	37.667	3.081	31.204	49.562	20.189

AZ ÖSSZEG FELHASZNÁLÁSA

	rendes tanítók fizetése	segéd- tanítók fizetése	fűtésre tiszto- gatásra	tanész- közre	szegény tanulók segélye- zésére	egye- bekre	egy- rendes tanítónak jutott	egy- segéd- tanítónak jutott	vegyes szükség letre	1-1 iskolára jutott
1874-75.	85.689	9.051	3.011	35	1.353	475				
1879-80.	98.407	10.508	10.460	585	2.211	2.918	411	300	72,53	560,49
1884-85.	121.348	17.751	12.764	2.493	2.487	2.633	491	285	145,09	745,16
1889-90.	117.468	17.546	12.970	2.889	2.624	24.342	474	274		

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium
rendes és átmenő kiadásának, s beruházá-
sainak összege.

1868-ban	1.074.000 Ft.
1870-ben	2.154.539 Ft.
1875-ben	3.992.744 Ft.
1880-ban	4.458.205 Ft.
1885-ben	5.805.708 Ft.
1890-ben	7.560.117 Ft.
1892-ben	8.433.629 Ft.

A népoktatásra fordították az állami
összes kiadásának

1868-ban	0,27 %
1870-ben	0,45 %
1875-ben	0,68 %
1880-ban	0,72 %
1885-ben	0,69 %
1890-ben	0,91 %
1892-ben	0,88 %-át.

Vagyis az állam minden kiadott 100 forint-
jából "huszonöt év előtt csak 27 krajcár,
s az 1892. évben csak 88 krajcár" jutott a
népoktatás fejlesztésére.

AZ ISKOLÁK TANESZKÖZ ELLÁTOTTSÁGA

Tanév:	iskolai ír ó tábla	fali ol- vasó-ír ó tábla kép gyűjtem.	különféle fali térkép	föld- gömb	természet- rajzi	gyűjtemény		tanítói és isko- lai könyvt.	testgya- korló eszköz	számo- g é p
						termé- szet- tani	tanítói és isko- lai könyvt.			
1879-80	392	241	562	216	209	196	120	98		-
1882-83	489	405	703	222	239	216	155	145		-
1884-85	426	474	660	212	231	-	147	136		-
1888-89	429	296	583	194	74	94	168	26		216
1890-91							172			
1894-95							200			

ISKOLÁK ÉS TANHELYISÉGEK

Tanév:	iskola épület:	tan- terem:	tanítói lakás:	faisko- la:	kert:	testgyak. tér:
1870.	194					
1874.	209	289				
1879-80.	223	296	272	202	190	185
1882-83.	221	348	305	222	212	230
1884-85.	227		290	220	213	225
1888-89.	228	325		101	136	75
1889-90.	232			130	107	118
1890-91.	230	342		80	90	118
1894-95.	231	338		120	100	118
1899-00	234	354				
1904.	233	355				
1911.	214					
1915.	222					

1870. t a n é v

ISKOLÁK, TANTERMEK, TANITÓK SZÁMA FELEKEZETEK SZERINTI

M E G O S Z L Á S A

A tankötelesek tanítva voltak

Római katolikus	105 épületben	159 tanteremben	127 rendeltanító	34 segédtanító által
Református	52	72	56	20
Ágoston vallás	9	9	9	-
Izraelita	17	31	29	-
Közös iskola	7	17	19	-
Ö S S Z E S E N :	194	292	244	54

A törvény értelmében nem férnek el a tankötelesek: 55 római katolikus,
25 református,
4 ágoston iskolában.

TANKÖTELESEK MEGOSZLÁSA ÉLETKOR SZERINT

Tanév:	6-12 éves		12-15 éves		Összesen	ebből iskolába		a tanköte- sek %-a járt iskolába
	fiú	leány	fiú	leány		íárt	nem íárt	
1869.	24.828		8.284		33.112	27.107	6.005	81,8
1870.	12.389	12.075	4.690	4.298	33.452	30.141	3.311	89,4
1874.	22.906		7.507		30.413	28.798	1.615	94,6
1879-80.	22.504		7.274		29.778	27.585	2.193	92,6
1882-83.	12.556	11.701	4.140	4.119	32.516	30.460	2.056	93,6
1884-85.	12.500	12.238	4.342	4.119	33.279	30.621	2.658	92,0
1886-87.	24.477		9.695		34.172	31.521	2.651	92,25
1887-88.	24.946		8.806		33.752	32.182	1.570	95,0
1888-89.	24.385		9.957		34.342	31.351	2.991	91,2
1889-90.	13.718	12.700	4.689	3.941	35.048	32.452	2.596	92,5
1890-91.	13.903	13.046	4.658	3.801	35.408	32.696	2.712	92,3
1894-95.	13.509	13.112	5.202	4.432	36.255	32.319	3.936	89,2
1899-00.	13.104	12.905	5.414	5.349	36.773	31.396	5.377	85,4
1903.	13.790	14.090	5.205	4.985	38.070	33.058	5.012	86,8
1910.	32.049		8.370		40.419			
1911.	32.965		8.845		41.810			
1913.	33.563		9.015		42.578			

TANKÖTELESEK ISKOLÁBA JÁRÁSA
MAGYARORSZÁGON

Tanév:	tankötelesek száma	iskolába járók száma	%
1870.	1.928.679	1.001.041	51,9
1881.	2.119.676	1.656.337	78,14
1885.	2.292.052	1.836.459	80,12
1890.	2.524.569	2.057.812	81,52
1895.	2.930.616	2.342.644	79,93
1897-98.	2.925.305	2.336.305	79,87
1900.	2.944.020	2.384.122	82,04
1905.	3.120.447	2.507.916	80,37
1910.	2.457.002	1.942.438	79,05
1915.	2.012.127	1.723.733	85,6
1917-18.	2.037.405	1.737.860	85,2

TANKÖTELESEK MEGOSZLÁSA VALLÁSUK SZERINT

Tanév:	római kat.	református:	evangelikus:	görögkat.	görögkel.	mózes v.	unitárius:
1870.	24.046	7.490	712	-	192	1.012	-
1879-80.	19.634	8.446	765	-	95	838	-
1882-83.	21.166	9.489	850	1	91	919	-
1884-85.	21.294	9.906	923	-	98	1.058	-
1889-90.	23.093	9.923	880	-	103	1.049	-
1890-91.	23.464	9.760	1.023	-	168	975	18
1894-95.	24.754	9.527	1.000	2	107	834	31
1900.	25.291	9.420	1.026	3	95	918	20
1903.	26.773	9.240	1.050	1	109	873	24

14. sz. melléklet.

TANKÖNYVVEL VALÓ ELLÁTOTTSÁG

Tanév:	iskolába járt tanulók	tankönyve nem volt	a tanulók %-a
1869.	27.107	7.898	29,1
1874.	28.798	4.193	14,5
1879-80.	27.585	7.536	27,3
1882-83.	34.808	3.819	10,9
1884-85.	30.621	3.741	12,2
1886-87.	29.022	5.150	17,7
1888-89.	29.333	2.018	6,8
1889-90.	31.628	1.824	5,7
1890-91.	31.000	1.696	5,5
1894-95.	32.319	1.056	3,3
1899-1900.	31.396	2.240	7,1
1903.	33.058	2.664	8,05

TANKÖNYVEL VALÓ ELLÁTOTTSÁG
MAGYARORSZÁGON

Tanév:	iskolába járt tanulók	tankönyve nem volt	tanulók %-a
1891.	2.117.582	241.239	11,4
1895.	2.342.644	234.480	10,0
1896.	2.333.876	157.547	6,8
1900.	2.384.122	150.390	6,3

15. sz. melléklet

AZ OLVASÁS IRÁS EREDMÉNYESSÉGE

Tanév:	hat elemi végzettség száma	ebből jól tudott ol- vasni, írni	kevésbé vagy nem tudott	a végző- sök %-a
1879-80.	4.981	4.727	254	5,1
1884-85.	3.927	3.847	80	2,1
1885-86.	4.126	3.892	234	5,7
1886-87.	3.356	3.339	17	0,6
1887-88.	3.364	3.352	12	0,4
1888-89.	3.851	3.782	69	1,8
1890-91.		3.953		
1894-95.		3.522		
1899-1900.		2.963		
1903.		3.334		

A TANKÖTELESEK MEGOSZLÁSA
ANYANYELVÜK SZERINT

Tanév:	magyar:	német:	tót:	szerb:	horvát egyéb:
1879-80.	23.807	3.049	668	61	
1882-83.	28.708	2.970	724	114	
1884-85.	28.127	3.762	734	656	
1889-90.	30.384	3.890	773		1
1890-91.	30.320	4.042	721	325	
1894-95.	30.665	4.625	680	285	
1899-900	30.419	4.966	1.004	382	2 cseh
1903.	32.351	4.223	1.057	187	252
					..

A TANULMÁNYI EREDMÉNY ALAKULÁSA AZ ISKOLÁK JELLEGE SZERINT
/1883/

A z i s k o l á k				
J e l l e g e :	tanulmányi előmenetelo			
	jeles	jó	elégseges	elégtelen
Római katolikus	42	34	12	12
Helvét hitv.	27	16	13	-
Ágoston hitv.	1	7	2	-
Görögkeleti hitv.	-	1	1	1
Mózes hitv.	2	8	4	-
Állami	-	1	-	-
Közseégi	10	18	7	-

AZ ISKOLÁZTATÁS IDEJE

Év	Összesen:			Fejér megyében:		
	Iskolába járt tanulók	8 hónapnál kevesebb ideig járt	%	Iskolába járt tanulók	8 hónapnál kevesebb ideig járt	%
1891.	2.117.582	319.343	15	32.696	6.386	24,3
1895.	2.342.644	304.519	13	32.319	3.318	11,4
1900.	2.384.122	322.814	13,5	31.396	4.045	12,9
1903.				33.058	4.493	13,6
1905.	2.507.916	135.062	5,4	35.919	5.251	14,6
1910.	1.942.438	409.451	21			
1915.	1.723.733	757.680	44			

J E G Y Z E T E K

1. Ravasz - Felkai - Bellér - Simon: A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában Bp. Tankönyvkiadó 1960. 100.o.
2. Eötvös József válogatott pedagógiai művei. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Felkai László. Budapest, 1957. 26.o.
3. Köte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában /1849-1918/ Bp. 1975. 41-42. o.
4. Ravasz-Felkai-Bellér-Simon: Id.mű. 87-88. o.
5. Fejér megyei Levéltár /a továbbiakban FmL./ Közgyűlési iratok 1273-1841; 1842-1856.
6. Székesfehérvári Egyházi Levéltár /továbbiakban SzEL./ Canonica Visitatio 1868.
7. FmL. Iskolaügyi iratok 1857.
8. Zách József: Fejér megye topográfiai statisztikája 1863.
9. SzEL. Can.Vis. 1868.

10. Uo.

11. FmL. Iskolaügyi ir. 1857.

12. SzEL. Can.Vis. 1868.

13. FmL. Iskolaügyi ir. 1857.

14. SzEL. Can.Vis. 1868.

15. FmL. Közgyűlési iratok 1841-ig.

16. 100 éves a kötelező népoktatás /tanulmánykötet/
Bp. 1968. 10.o.

17. Köte Sándor: Id. mű 51.o.

18. Az 1868. évi népoktatási törvény. Megjelent:

Eötvös József válogatott pedagógiai művei

Id.mű. 186.o.

19. Köte Sándor: Id. mű 45.o.

20. Felkai László: A népoktatási törvény végrehajtása

Magyar Pedagógia, 1969. 1-2. sz. 155.o.

21. Köte Sándor: Id. mű 44.o.

22. Az 1868-s népoktatási törvény Id.mű 190.o.

23. Uo. 194.o.

24. Mészáros István: A magyar nevelés története
1790-1849. Bp. 1868. 69.o.

25. Ravasz-Felkai-Bellár-Simon: Id.mű 109.o.

26. Felkai László: Id.mű 162.o.

27. SzEL. Can.Vis. 1868.

27/a Eötvös József művei Kultúra és nevelés
/Magyar Helikon 1976/.

28. FmL. Fejér vármegye alispánjának iratai /a to-
vábbiakban Fvm alisp.ir./ IV. Tanfelügyelői je-
lentések 104/1870.

29. FmL. Fvm. alisp.ir. IV.

30. FmL. Fvm. alisp.ir. IV. 104/1874.

31. FmL. Fvm. alisp.ir. IV. 107/1874.

32. Uo.

33. Uo.

34. FmL. Fvm. alisp. ir. IV. 104/1874.

35. FmL. Fvm. alisp. ir. IV. 104/1885.

36. FmL. Fvm. alisp. ir. IV. 104/1883-85.

36/a. Eötvös József művei.

36/b. Uo.

37. Fvm. alisp. ir.

37/a. FmL. Fvm. alisp. ir. IV. 104/1880.

38. FmL. Fvm. alisp. ir. IV. 107/1881.

39. Uo.

40. FmL. Fvm. alisp. ir. IV. 107/1885.

40/a. Dokumentumok a magyar nevelés történetéből
1849-1919. T.K. 1979. /Dokumentumok/

40/b. Velinszky László a Fejér megyei Előszálláson
született 1888. augusztus 28-án. A "nemzet
napszámosaként" emlegetett tanító úr család-
jában, hét gyermek között korán megismerte
a nincstelenséget. Apja példáját követve

mégis tanító lett. Segédtanító volt Kislángon, majd Székesfehérvárra az Ezredéves, később az Olaj utcai szegénynegyed iskolájába került. A társadalmi igazságtalanság felismerése serkentette arra, hogy a haladás, a szocializmus útját keresők táborába lépjen. A szociáldemokrata párt titkára, majd a "Székesfehérvár és Vidéke" lap szerkesztője lett. A Magyar Tanácsköztársaság győzelmét követően a három tagú városi direktórium tagjaként a sajtó, a közoktatás és a közművelődés irányításának fontos feladataival bízták meg. Emberfeletti munkája során, az országban elsőként állomositotta a felekezeti iskolákat. Igyekezett a pedagógusokat szocialista szellemű nevelőkké formálni, élet- és munkakörülményeiken javítani. Tankönyvet írt. Éjt nappallá téve dolgozott, hogy a kultúra és a nevelés évszázados elmaradottságát a tanácsköztársaság felszámolja. A néphatalom megdöntése után letartóztatták, Siófokra hurcolták, megkínozták, vágató szekér után kötve vonszolták, majd agyonlőtték. Élete példa marad a pedagógusok, tanulók számára. Emlékét intézmények, utcák, lakótelepek őrzik.

41. Fejér megye tanfelügyelőjének jelentése 1870.

42. FmL. alisp. ir. IV. 104/1870.

43. FmL. alisp. ir. IV. 104/1874.

44. U.o.

45. FmL. alisp. ir. IV. 104/1880.

45/a. Eötvös József művei.

46. FmL. alisp. ir. IV. 104/1874.

47. FmL. alisp. ir. IV. 104/1870.

48. FmL. alisp. ir. IV. 104/1885.

48/a. FmL. alisp. ir.

48/b. Dokumentumok.

49. FmL. alisp. ir. IV. 104/1889.

50. FmL. alispáni jelentések.

50/a. Eötvös József művei.

50/b. Dokumentumok.

50/c. FmL. alisp. jelentések.

51. FmL. "jegyzetek az 1870. évi alispáni jelentés"-ek
c. kötetből.

52. FmL. alisp. ir. IV. 104/1870.

52/a. Eötvös József művei

53. U.o.

53/a. Dokumentumok

54. FmL. alisp. ir.

55. U.o.

56. U.o.

57. FmL. alisp. ir. IV. 104/1874.

58. U.o.

59. U.o.

60. FmL. alisp. ir. IV. 104/1885.

61. FmL. Alispáni jelentés 1875-1940.

62. FmL. alisp. ir. IV. 106/1880.

63. U.o.

63/a. Dokumentumok

64. FmL. alisp. jelentés.

65. U.o.

66. U.o.

67. U.o.

68. U.o.

69. FmL. alisp. ir. IV. 104/1880.

70. U.o.

71. U.o.

71/a-c. Dokumentumok

72. FmL. alisp. ir. IV.

73. U.o.

74. FmL. alisp. ir. IV. 104/1883-1885.

75. FmL. alisp. ir. IV. 104/1880.

75/a. Dokumentumok

76. FmL. alisp. ir. IV. 104/1883.

77. FmL. alisp. ir. IV. 104/1885.

78. FmL. alisp. ir. IV. 109/1881.

79. FmL. alisp. ir. IV. 104/1885.

80. U.o.

81. FmL. alisp. ir. IV. 104/1886.

81/a,b. Dokumentumok

82. FmL. alisp. ir. IV. 104/1883.

83. U.o.

84. FmL. alisp. ir. IV. 107/1893.

85. Eötvös József válogatott pedagógiai művei.

Id. mű: 220.o.

Fejérmegyei népművelési egyesület
Alapszabályai.

I Az egyesület címe és székhelye

1. § Az egyesület címe: "Fejérmegyei népművelési egyesület" székhelye: Székelyfejérván.

II Az egyesület célja.

2. § Az 1868 évi XXXVIII és 1876 évi XXXIII* törvényekkel, le-
hető gyors, biztos és legkézsévesebb alapon való végze-
tetés érdekében oly társulatot szervezni, mely
úgy, a fentálló törvények és ezek alapján kiadott
ministeri rendelkezések mint a különböző hitfelekezetek
önkormányzati jogainak tiszteletben tartása mellet-
t hazánk népművelése ügyét, minden kíváncsi, érde-
s megengedett eszközökkel gondozni és előmozdíta-
ni törekszik. —

E célból a megalkotandó nagy, társulati
útján kiváló gondot kíván fordítani:

a) a tankötelesek rendszeres iskolába járatására, főle-
gképpen ismétlő tanfolyamok törvényes általán-
os életbeültetésére.

b) a szegényebb sorú iskolásoknak, és egyéni
vágyon, vagy esetleg más forrásból, ruházatuk és
taneszközökkel való ellátására.

c) az igaznevelés áldásainak meghonosításá-
ra, vagy a hol ez kivételről, befolyására, hogy
mészkelt tanulók szabassanak.

d) a vak - siketnémák és lompa elnevelésére.

meknek kellő állatállományának biztosítására;

e) a magyar nyelvnek az idegen nyelvvel kö-
zötti megismerésére;

f) népművelési intézetek, de különösen a kis-
dedvörsök minél tömegesebb felállítására és szer-
vezésére;

g) a vidék viszonyaihoz mérten, gazdasági
gyakorlatok - továbbá a fa és szelvényterjesztési,
nem különben a házi ipar oktatás felkarolására;

h) az ifjúsági és népkönyvtáraknak, felállításá-
ra, és használatba vételére;

i) előnyösnek mutatható felolvasások és mintai
tanítások rendezésére;

j) az iskolai takarékpénztárak, - szintűgy az
állat védelemről szövetségének terjesztésére;

k) az ipar és egészségügyi törvények a népmű-
veléssel összefüggő rendelkezés is szigorúan pon-
tos betartásának előmozdítására;

l) a kisközségek rendszerint nagy elhaltalózását
előidéző okok felhívására, s üdvös ellensúlyo-
zására, lehetőleg gyermekmenhelyek létesítésére;

m) hogy a tanítók együleti életük terén üdvö-
sen munkálkodjanak szakkérdéseknél befolyá-
suk biztosításuk, elfogadható javaslataik ille-
tekes helyen figyelembe vétésének, általában je-
dig, hogy érdekeik megóvásának s jogaik kellő-
képp megvédésének.

III Társasági képesség és az együletbe lépés feltételei:

3.8. Az együletnek tagja lehet minden felnőtt férfi vagy
nő, ki a népművelés ügyét előmozdítani törekedik
tekintet nélkül az illető lakóhelyére.

3.9. Az egyület tagjai:

a) alapítók, kik az egyület központi pénztárá-
ba egyszer mindenkorra legalább tíz oszt. ért. fo.

rintot befizetnek. -

b.) Pártolók, kik az egyület céljai előmozdítására évenként legalább egy forintot fizetnek az egyület központi pénztárába, 3 éves kötelezettség mellett. -

c.) Rendes tagok kik az egyület központi pénztárába, három éves kötelezettséggel évenként 30 kft. fizetnek be. -

Az b. és c.) alatti tagdíjak mindenkor jár. mielőtt a 14. cikk rendelkezése. -

Az pártoló és rendes tagok kötelezettsége megszűnik:

a.) elhalálozás,

b.) eljegyeztetés,

c.) a községből elköltözés,

d.) önkéntes kilépés által mely azonban a harmadik év második felének első felében bejelentendő, ellenkező esetben újabb három évi kötelezettség marad fenn. -

IV. Az egyület szervezete.

A megyei együletnek rendes tagjai mindenképpen alapító és pártoló tag, valamint a 12 §-ban körülírt főegyleteknek egy-egy, e célra kiküldött tagja. -

Ezen tagok közgyűlése, minden három évben e célra hirdetett gyűlésben a jelenlevők vi. szavazatos szótöbbségével választja az elnököt, alelnököt, jegyzőt, pénztárnokot 12 tagból álló választmányt és 3 tagú számvevőszó bizottságot. -

A megyei egyület évenként legalább egy közgyűlést tartani tartozik, de tíz tagja kívánata, vagy ha az elnök vagy választmány elnöke, gesnek látja, az év közben is bármikor összehívandó. -

A közgyűlés a helyi lapokban hirdetés által lesz összehívva mely hirdetésnek azt meg.

előzőleg 3 nappal kell történni. -

A közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítése az elnökön s jegyzőn kívül az illető közgyűlésben jelen volt 2 tag aláírásával történik, kiket az elnök nevez ki. -

A közgyűlés hatásköréhez tartozik:

a.) a törzskönyv vezetésének és számviteli bizottság megválasztása.

b.) a választmány működésének, a számviteli bizottság jelentése alapján felülbizálatát illetőleg a felmentés megadása, esetleg megtagadása.

c.) megbízottaknak kiküldése kik a fiók egyletek feletti felügyeletet gyakorolják s azokat az egylet célja előmozdítására serkentik.

d.) az egylet feloszlása feletti határozás melyhez azonban a tagok két harmad részének hozzájárulása kívántatik meg, sőt ugyan ha ezek megnem jelennének az elnök által négy hét múlva összehívandó újabb egyedül ezen célra hívott közgyűlésen lesz a jelenlevők által elhatározandó, mely határozat azonban csak a tagyméltóság m. kir. Felügyelministeriumhoz beterjesztett pontos és részletes vagyoni kimutatás és azon cél megjelelése mellett mely célra fordítandó az egylet vagyona lesz az onnan leérkezett jóváhagyás után végre, hajtható, valamint azon határozat is, mely az alapokmányok módosítását célzza, csak akkor lesz végrehajtható, ha arra a felsőbb helyről jóváhagyás leérkezett. -

A választmány határozat képtelenségében megkívántatik a tagok felének jelentése, kik a jelenlevő törzsiselőkkel egyenlő jogokkal és szavazattal bírnak mindezen kérdésekben, melyekben ezek személyesen v. indokolt esetben nek határozatai viszonf'nyes szótöbbséggel

hovatnak, egyenlő" szabványok esetén az elnök
szava dönt. -

A választmányi ülések jegyzőkönyvei,
az elnökök, jegyzők kívül a választmányi
tag aláírásával nyernek hitelesítést. -

§. 8. Az elnök, esetleg elnök-helyettesítette,
száma esetén az alelnök vezeti a kör és választmányi
gyűlések tanácskozásait végrehajtja a jegyz.
könyv közzéadás mellett a választmányi ha.
tározatait jelentésként a körben a választmány
nál levő utólagos bejelentés kötelezettsége mellett
önállóan intézkedik és 30 főt meg nem halad-
ó összegeket szükség esetén az egylet pénztá-
rából utalványoz. -

Az egyleti költségvetés és választmányi
határozatait és javaslatait annak utasítását
folytán az illetékes hatóságokhoz felterjeszti. -

Az egyletet hatóságok és harmadik
személyek irányában az elnök képviseli. -

§. 9. A jegyzővezeti a kör és választmányi
gyűlések jegyzőkönyveit végzi az iratkezelés irat-
tári teendőket és szakmailag, mint számvevő-
megvizsgálja és aláírja a pénztárnok száma-
lásait. -

§. 10. A pénztárnok kezeli a pénztárat és min-
den év végén számvétését elkészíti, a pénztár
helyes kezeléséért vagyoni és erkölcsi felelősséggel tar-
tozik. -

§. 11. A számvizsgáló bizottság a megyei és fiók
egyleti pénztárnokok számvétését megvizsgál-
ja, a bevételek és kiadások alapvető ellenőrzés ke-
zelését felelősség mellett ellenőrizni tartozik. -

§. 12. Az egyletnek egy-egy körjegyzővel esetleg egy
körjegyzővel területen lakó tagjai körjegyző fiók
egyletet képeznek, és saját hatáskörükben mor-
ditják elő a 2.13. §-ban előírt cselekvéseket, önál-
lóan szervezkednek saját körükből választva.

... a községi tanácsot joggyűlési tanácsnak,
... a községi tanácsot a választmányi, valamint
... a megyei egygyűlésben a főgyűlést képviselő egy,
... egy tagot, kiknek választása 3 évre történik a
... jelenlévők viszonylagos számarány többsége
... által -

Ezen főgyűlés mindenkor egyezik köz és
... legkevesebb két választmányi gyűlést tartani
... tartanak, ezek gyűléseken a tagok egyenlő jogok
... kal bírnak, valamint a választmányban a
... tisztségük is egyenlő indítványozási és javas-
... zati joggal bírnak a választmányi tagok,
... kal mindazon ügyekben, hol személyesen
... érdekelt nem lennének. -

A főgyűlés kiadásai rendszerint
... a választmány által utalványoztatnak,
... mindazonáltal jogában áll a választmány
... nak az elnököt felhatalmazni, a helyi kö-
... zelményekhez képest utalagos bejelentés köte-
... lexettség mellett utalványozások eszközölésé-
... re is, melyek azonban 10 forintnál magasabb össze-
... gekig semmiszín alatt nem terjedhetnek. -

A főgyűlések gyűlései, mindenkor a
... jelenlévők számaránytöbbsége mellett tartandó,
... nak egyenlő számarányúak, és tén az elnök szá-
... ra dönt.

A főgyűlés elnöke a megyei egygyűlés
... köz és választmányi gyűléseinek határozat-
... tait végrehajtani tartozik. -

A főgyűlés helye, helyi juttatások, határo-
... zati és községi hatóságok hivatala, bármely,
... más helyre áthelyeztetett, helyi juttatások és juttatás
... a megyei egygyűlés utalványozhatók. -

A főgyűlés hatásköre tekintettel a fe-
... nyek és a 10. sz. községi tanácsok megfelelő.

V. Az egygyűlés teendői.

A főgyűlés községi tanácsok ügyeinek el-
... 4

... az elnökök, jegyzők, pénztárosok,
és a választmányi elnökök választmányi, valamint
a megyei együletben a fiókegyületet képviselő egy
egy. tagot, kiknek választása 3 évre történik a
jelenlevők viszonylagos számarát többsége
által.

Ezen fiókegyület évenként egyszer köz és
legalább két választmányi gyűlést tartani
tartozik, ezen gyűléseken a tagok egyenlő jogok
kal bírnak valamint a választmányban a
tisztségviselők is egyenlő indítványozási és válasz-
zati joggal bírnak a választmányi tagok
kal mindazon ügyekben, hol személyesen
érvelve nincsenek. —

A fiók egyület kiadásai rendszerint
a választmány által utalványoztatnak,
mindazonáltal jogában áll a választmány
nak az elnököt felhatalmazni, a helyi kö-
zülményekhez képest utólagos bejelentés köte-
lezettsége mellett utalványozások eszközésé-
re is melyek azonban 10 ft-nál magasabb össze-
gekig semmi szín alatt nem terjedhetnek. —

A fiók együletek gyűlései, mindenkor a
jelenlevők számarát többsége mellett határoz-
nak egyenlő számarátok esetén az elnök szá-
va dönt.

A fiók egyület elnöke a megyei egyület
köz és választmányi gyűléseinek határoza-
tait végrehajtani tartozik. —

Felőbb helyre felterjesztendő határo-
zati és a körzeti hatóságok kívül bármely,
más hatóságokhoz intézett felterjesztései csupán
a megyei egyület útján terjeszthetők fel. —

A tisztségviselők hatásköre tekintettel a fe-
nyebbségre 8, 9 és 10 évi körülmények megfelelő.

V. Az egyület teendői.

13. §. Az egyület, hogy a népnevelés ügye rendezé-

§. 21. Tervez szeptember iskolai ünnepélyek rendezésében a kiválóan szorgalmas s kifogástalan viseletű tanár. látat erejéhez méltóan jutalmazza, az ügyeket teljes odaadással, eredményesen szolgáló tanítók - iskolai előjárók neveit pedig a közeletügyi miniszterhez felterjeszti a megyei egylet útján. -

§. 22. Gyermekgyűjtő megakadályozása mind két nembeli ifjúságot az erköltsékre veszélyes helyek, pld. faluhelyeken a kocsmák látogatásában. - Gondot fordít arra, hogy a szeszitalok elvezetői különösen pedig a testet lelket ölő pálinka ivás, pénzrel való játszás segélyüljével nem a gyermekeknek való dolgok köztük el ne haragvódnak, gátot igyekezik egyeztetni mind vetni a faluhelyeken dívó sok bűnműlőjeiül szolgáló magán legeltetésnek is. -

§. 23. Rajta van, hogy az ifjúsági könyvtárak munkái a községben szivesen s haszonnal olvastassanak, hol olyanok meg nem léteznek, felállításukat elősegíti, könyvek vásárlására pedig az egylet pénztárából évenként bizonyos összeget utalványoz. -

§. 24. Működését oda irányozza, hogy a népi nevelési intézetek számára minél több segély, forrást nemesebbül jötevéket, adományozhat, végrendeleteket megnyerjen. -

§. 25. Utépítésiügyi viszonyaink emelése: re a népi iskolai hatóságokkal egyfőtől vezessük indit, így pld. rendezésiügyi kiállításokat - lényegesebb szakkérdéseknél pályázatokat hirdet stb. -

§. 26. Fentelösoroltakor kívül megtesz, nek a Népi nevelési egyletek is magok közeben mindezt a mi által hazai népi nevelésünk egész séges alapon fejlesztethető sikeresen támogatható s haszonnal előbbre vihető, mit,

27.5

Érkezésvárótt Művei Február hó 24^{én}

Frolováňník

Her: Samson Sengeling fereuz
Johannes Wess-

11399 exam.

Látta a magyar királyi belügyminister.
Buda Pesten 1881 évi márczius hó 10^{én}

a minister helget

Dear Mary Lou

allantikare.

equally basic